

Горња црква у Сремским Карловцима

ВОЈИСЛАВ МАТИЋ

Тачно време настанка цркве Ваведења Ботородице у Сремским Карловцима није до сада поуздано утврђено. Постоје индиције да је црква подигнута пре коначних турских освајања ових крајева 1521—26. године. Концепција основе, распоред унутрашњег простора, начин зидања и, пре свега, величина црквене грађевине, указују на могућност да је карловачка Горња црква сазидана у сразмерно повољним условима друге половине XV или првих деценија XVI века.

Најстарији податак у којем је Горња црква посредно поменута потиче из 1559. године. У доњем делу сребрног окова Карловачког четворојеванђеља искован је натпис:

„СНЕ ЕУ(АН)Г(Е)ЛНЕ С(ВЕ)Т(А)ГО АРХИЕРЕЈА
Х(РИСТО)ВА НИКОЛЕ ДОННЕ ЦРКВЕ МЕСТА
КАРЛОВАЦА ИСКОВА ГА ГРЕШНИ ПАВА СЛАТАРЪ
ВЪ ЛЕТЕ 333 М(Е)С(ЕЦА) И8АН.“¹

Чињеница да је у овом важном запису „стародревна“ црква Светог Николе означена као Доња црква², јасно говори да је у то време

у Сремским Карловцима постојала и друга, највероватније Горња црква.³

Две године касније, 1561, настао је још један помен карловачке Горње цркве. На последњим

¹ М. Харисијадис, *Карловачко напрестолно четворојеванђеље*, Старице, н. с. књ. XX (1969), (Београд 1970) 144; испртани текст поменутог записа и време настанка старе цркве Светог Николе, вид. В. Матић, *Стара црква светог Николе у Сремским Карловцима*, Зборник за ликовне уметности 11 (Нови Сад 1975) 81—83.

² Треба нагласити да није реч о данашњој Доњој цркви, која је посвећена светом Петру и Павлу и сасвим поуздано настала почетком XVIII века, по свој прилици између 1710—15. године (вид. Д. Медаковић, *Из историје српске архитектуре XVIII века*, Зборник Филозофског факултета у Београду, VII—1 (Београд 1963) 415—417; доп. К. Петровић, *Карловци и карловачко становништво у првој половини XVIII века*, Историски часопис V—27 (Београд 1955) 296.

³ Ђ. Сп. Радојичић, коментар и приказ чланка Л. Мирковића, *Опис рукописних богослужбених књига Горње и Доње цркве у Сремским Карловцима*, Гласник Историског друштва у Новом Саду, XII, 1 (Нови Сад 1939) 108.

Цртеж 1. Натпис из 1559. год. искован у доњој зони на корицама Карловачког напрестолног четворојеванђеља

Dessin 1. Inscription de 1559, forgée dans la zone inférieure de la couverture du Tétraévangile figurant sur la sainte table de l'église de la Présentation de la Vierge au temple, Sremski Karlovci.



Сл. 1. Корице Карловачког
четворојеванђеља са натписом искованим
1559. год.

Fig. 1. Couverture du Tétraévangile contenant
une inscription forgée en 1559.



страницама једног минеја, који припада овој цркви, налази се следећи запис:

„ГЛАВА СЪВРЪШИТЕЛЮ ВЪ ВЪ ВЕС'КОН'ЧНІЕ ВЪКЫ АМІНЬ
ВІН МИНЕН ПІСАСЕ ВЪ ЛѢТЪ 333 ПРИ ХРАМѢ ВЪВ(Д)ѢНІА
ПРѢСТІЕ ВЪЦІ...⁴ ПРИ ИГЪМЕНѢ КИ(Р) ІОАНЪМЪ ТѢГДА
ЖЕ БЫ(С) КРОУ(Г) СЛИЦА ВІ А ЛУ(Н), ДІ. И ВЪ ТІЕ
ДНИ ШЕЛА(Д)ЮШѢ ІСМАНАЛЪТАСКИ(М) ЧЕДО(М) СОУЛТАНЪ
СЪЛЕНМЕНѢ. ПИСА СМЕРЪНИ МНЫ(Х), ЕМОУ(Ж) ШЧ(С)ТВО
ГРШ(В) ЗЕМЛА(Ж) МЪТЪ.“⁵

Чињеница да се у овом запису помињу игуман Јоаким и писац „СМЕРЪНИ МНЫ(Х)“ (монах), створила је уверење да се у то време при карловачкој Горњој цркви налазио манастир⁶, што и поред све вероватноће⁷ треба прихватити са резервом.⁸

На основу података из турских катастарских књига, у Карловцима су 1566—69. године убележене црквене грађевине у три карловачке махале. Сасвим сигурно је реч о православним црквама⁹, које су том приликом исплатиле царској благајни откупе (resmi taru) у износіма од по осамдесет аспри.¹⁰ Подаци из зем-

⁴ Примећено је да се на овом делу налазило избрисано место у којем се поменута црква налазила, што може да значи да у то време књига није припадала Горњој цркви (вид. Л. Мирковић, *нав. дело*, Богословље 4 (Београд 1935) 330.

⁵ Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи*, I (Београд 1902) бр. 623, 195; испр. и доп. Л. Мирковић, *нав. дело*, 330.

⁶ Љ. Стојановић, *нав. дело*, III (регистар) 335 и 344; такође Р. Грујић, *Духовни живот*, Војводина I (Нови Сад 1939) 404; В. Петковић, *Преглед црквених споменика кроз повесницу српског народа*, Београд 1950, 145.

⁷ Треба навести да у прилог ове претпоставке говоре подаци из 1545—48. године када су у турским катастарским дефтерима забележена три православна манастира у близини Сремских Карловаца: Ђурашин, Воросово и Буковац. На своје поседе поменути манастири су тада исплатили царској благајни износе од по педесет аспри (вид. Б. Ђурђев, *Продаја цркава и манастира за време владе Селима II*, Годишњак Историјског друштва Босне и Херцеговине, IX (Сарајево 1958) 242.

⁸ Ђ. Сп. Радојичић, *нав. дело*, 105—106.

⁹ Посебно је убележена и порушена католичка црква која је пре турских освајања у Срему припадала бенедиктинцима.

¹⁰ Б. Ђурђев, *нав. дело*, 245.

лишних књига односе се, највероватније, на Горњу и тадашњу Доњу (касније Средњу) цркву у Сремским Карловцима, док је трећа карловачка црква, из времена турске владавине у Срему, само једанпут забележена крајем XVII века.¹¹

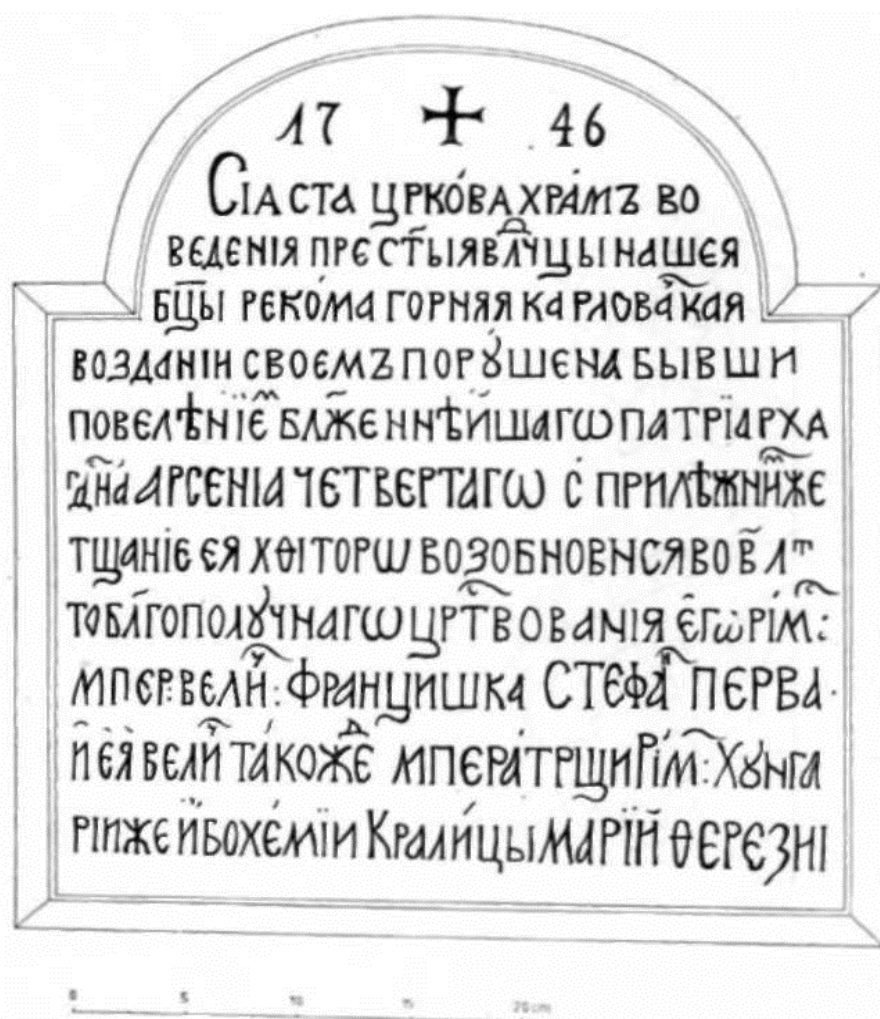
Изузетно корисне податке о црквама у Карловцима пружају многи путописи настали у другој половини XVI века. Марко Антоније Пигафета 1567, Константин Рим 1571, Давид Унгнад 1572, Соломон Свајгер 1577. и Ханс Левенклау 1584. године наглашавају да су Карловци настањени искључиво становницима православне вере и дају дуже или краће описе карловачких црквених грађевина.¹²

Важне податке о карловачким црквама оставио је крајем XVI века барон Врацлав Вратислав. У његовом путопису из 1591. године наводи се да су Карловци једна од најугледнијих вароши и да се у њима у то време налазе две грчке (православне) и једна католичка црква.¹³

За разлику од „стародревне“ цркве Светог Николе¹⁴, карловачка Горња црква се не помиње поуздано током XVII века. Сасвим је могућа претпоставка да је постојала у то време, с обзиром на податак да је јако оштећена прили-

Цртеж 2. Плоча са натписом о великој обнови Горње цркве из 1746. год.

Dessin 2. Plaque contenant l'inscription relative à la restauration de l'église, effectuée en 1746.



ком повлачења Турака 1688. године.¹⁵ Томе у прилог говоре и наводи по којима су на појединим тесаницима, уграђеним у зидове цркве, као и на степеницима, у више махова нађене године из XVII века.¹⁶ Из истог периода су и године уклесане на извесном броју надгробних плоча у црквеној порти.¹⁷

Током XVIII века карловачка Горња црква често је помињана. На основу најранијих података насталих у овом веку може се закључити да је црква обновљена од турских разарања (из 1688) непосредно по закључењу Карловачког мира 1699. године. По свој прилици оправдано, Радослав Грујић наводи да је у то време ова карловачка грађевина обновљена као манастирска црква¹⁸, што је без сумње у вези са већ наведеним индицијама из једног од њених најранијих помена (1561) и подацима из записа насталог 1713. године, када је карловачка Ваведењска црква забележена као „обитељ“.¹⁹

У XVIII веку Горња црква је први пут поменута 1707. године, када је заслугом јеромонаха Макарија прибављена, па затим при цркви и обновљена, једна стара рукописна књига с половине XVI века.²⁰ Већ у идућој, 1708. години, поменути јеромонах Макарије „стежа многим трудом и ценоју“ још пет сличних рукописних минеја²¹, што јасно говори да се при обнављању Горње цркве²², убрзано прикупљају и неопходне богослужбене књиге.

¹¹ Реч је о Гробљанској цркви на платоу испод Магарчевог Брега, коју су Турци попалили приликом повлачења 1688. године [опш. вид. К. Петровић, *О православним црквама у XVI веку*, Историски часопис, III (Београд 1952), 228].

¹² М. Костић, *Историја Карловаца*, Летопис МС, ХCVIII, књ. 302, св. 1 [Нови Сад (октобар) 1924] 85—87; такође В. Матић, *нав. дело*, 185.

¹³ М. Костић, *нав. дело*, 87.

¹⁴ Помени из 1608. и 1631/32. године, односе се, по свој прилици, на љу (вид. В. Матић, *нав. дело*, 83—85).

¹⁵ К. Петровић, *нав. дело*, 228.

¹⁶ В. Константиновић, *Десет година у парохији код цркве Горње, храма св. Ваведенија прсв. Богородице*, 1885—1895, Сремски Карловци 1895, 29.

¹⁷ Исти, *Карловци са њиховом околином*, Сремски Карловци 1882, 35—37.

¹⁸ Р. Грујић, *нав. дело*, 404.

¹⁹ Љ. Стојановић, *нав. дело*, II, бр. 2241, 29; уп. и доп. Ђ. Сп. Радојичић, *нав. дело*, 106.

²⁰ Реч је о минеју за месец октобар, писаном руком већ поменутог „смерног монаха“ око 1561. године (вид. Л. Мирковић, *нав. дело*, 321, 332).

²¹ То су месечници за јануар, фебруар и март, април и мај, октобар и децембар (дет. вид. Л. Мирковић, *нав. дело*, 321—332).

²² И поред тога што о томе не постоје поуздани подаци, треба претпоставити да је поменути јеромонах Макарије учествовао почетком века у обнови саме црквене грађевине.



Године 1711, при Горњој цркви по свој прилици јереј Живан Хајдаревић је обновио mineј за септембар.²³ Године 1712. за карловачку Горњу цркву откупио је један пролог јеромонах Макарије²⁴, а 1713, „повељенијем” јеромонаха Макарија, „писао” је при карловачкој Вавдењској цркви један mineј ђакон Михајло.²⁵ У истој години, „иждивенијем” поменутог јеромо-

²³ Љ. Стојановић, *нав. дело*, II, бр. 2223, 26; доп. Л. Мирковић, *нав. дело*, 328.

²⁴ Љ. Стојановић, *нав. дело*, II, бр. 2236, 28.

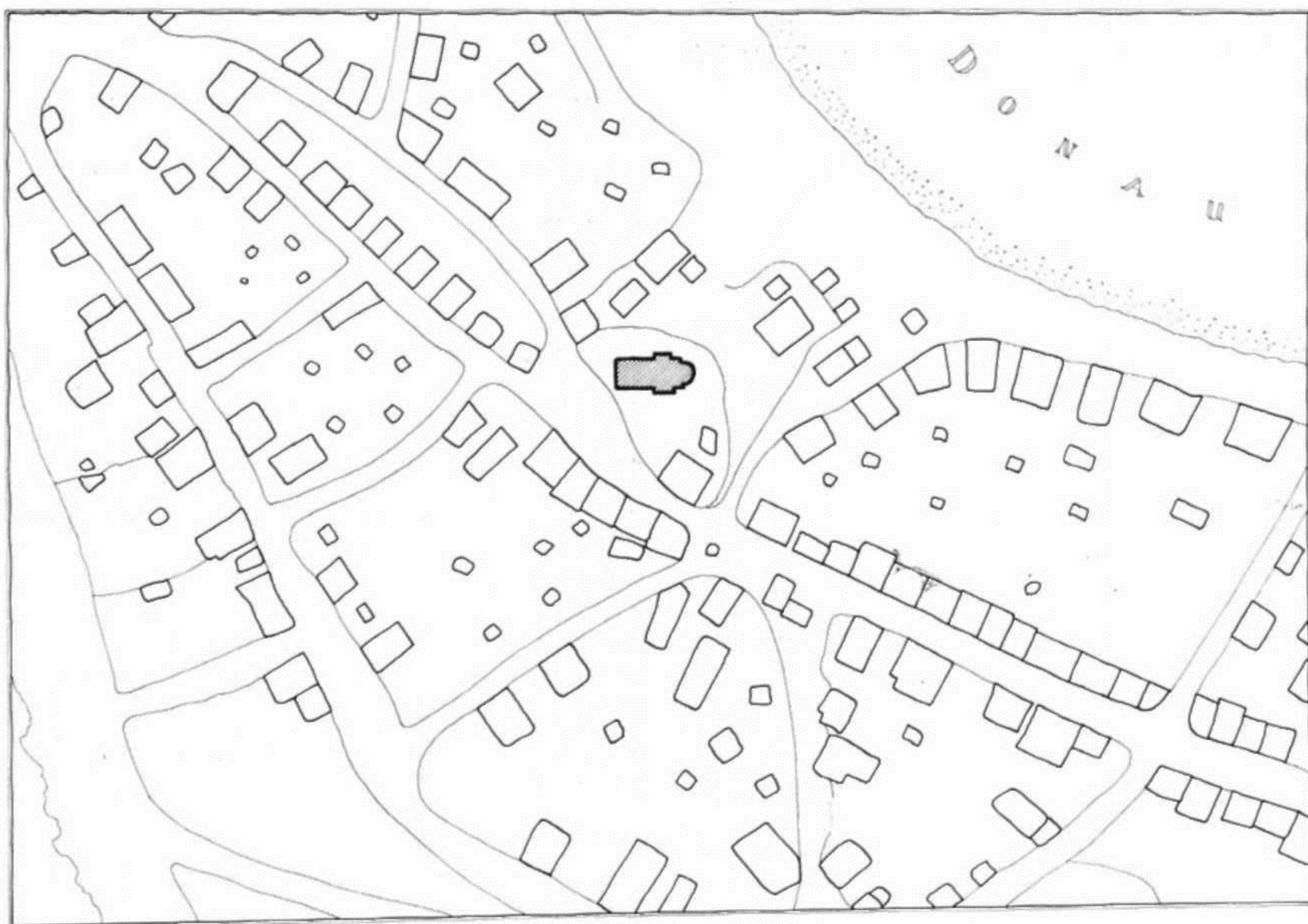
²⁵ Исто, бр. 2241, 29; доп. Л. Мирковић, *нав. дело*, 326—327.

Сл. 2. Велики ситуациони план Сремских Карловаца у 1747. год. у коме се налази и габарит Горње цркве

Fig. 2. Grand plan de situation de la ville de Sremski Karlovci, levé en 1745 et comportant aussi le tracé de l'église dédiée à la Présentation de la Vierge au temple.

Цртеж 3. Детаљ великог ситуационог плана Сремских Карловаца из 1747. год. са наглашеним габаритом Горње цркве

Dessin 3. Le grand plan de situation de la ville de Sremski Karlovci, levé en 1747 et comprenant le tracé, très net, des murs extérieurs de l'église dédiée à la Présentation de la Vierge au temple.





наха, Горњој цркви је поклоњена још једна рукописна књига.²⁶ При храму Ваведења Богородице карловачке Горње цркве, рукоположен је поменуте 1713. године „во степен ђаконства“ Мелентије Јовановић, каснији јеромонах фрушкогорског манастира Бешенова.²⁷ Године 1716. кир Макарије је прибавио Горњој цркви књигу звану апостол.²⁸

Приликом коначног повлачења из крајева северно од Дунава и Саве, Турци су 1716. године попалили и опљачкали Сремске Карловце. Страдале су тада и све црквене грађевине заједно са Горњом црквом.²⁹ Ипак, могуће је претпоставити да оштећења цркве нису била велика, с обзиром на податке да је већ у 1717. и 1718. години у карловачкој Ваведењској цркви „произведен“ у ђакона и свештеника Николај Милосављевић, каснији јеромонах манастира Новог Хопова.³⁰ Да су били у питању радови на обнови мањег обима, потврђује и податак по којем је Горњу цркву у Сремским Карловцима већ 12. октобра 1718. године осветио ондашњи архиепископ Вићентије Поповић.³¹

Године 1719. умро је више пута поменути „књогољубац“ јеромонах Макарије, велики ктитор

Сл 3. Изглед Горње цркве у Сремским Карловцима (са југоисточне стране) из времена пре великих преправки из 1898. год.

Fig 3 Eglise de la Présentation de la Vierge au temple (vue du sud-est) avant les vastes travaux de reconstruction de 1898.

и, по свој прилици, обновитељ карловачке Горње цркве. Сахрањен је у црквеној порти, где се у то време још налазило гробље.³² Године 1721. у Горњој цркви рукоположен је за свештеника Јоаникије Милосављевић, каснији јеромонах манастира Гргетег.³³ Карловачка Горња црква и њен типик помињу се у једном запису 1723. године.³⁴ У карловачкој Горњој цркви крштен је 1726. године Јован Рајић, каснији архимандрит манастира Ковиља и познати историчар из друге половине XVIII века. Крштење је обавио ондашњи „јереј“ ове цркве по имену Марко.³⁵ Године 1729. у цркви је рукоположен за свештеника Јоаникије Максимовић, каснији проигуман манастира Врдника.³⁶ При карловачкој Горњој цркви сахрањен је 1730. године егзарх Никанор Павловић³⁷, што још једном потврђује да се у том раздобљу вршило сахрањивање у црквеној порти.

Према једном наводу, карловачка Горња црква била је све до 1713. године манастирска црква.³⁸ Подаци којима се располаже из времена од 1713. до 1730. године ни у једној прилици не потврђују поменути навод. Насупрот томе, честа рукоположења обављана у Горњој цркви од 1717. до 1753. године недвосмислено говоре да је у највећем делу прве половине XVIII

²⁶ Љ. Стојановић, *нав. дело*, II, бр. 2246, 30.

²⁷ Д. Руварац, *Опис српских фрушкогорских манастира 1753. године*, Сремски Карловци 1903, 106.

²⁸ Л. Мирковић, *нав. дело*, 315—318.

²⁹ Р. Грујић, *Белешке о ратовању са Турцима 1716. и 1717. године*, ГИД, VIII (Нови Сад 1935) 113; такође Д. Поповић, *Срби у Војводини*, II (Нови Сад 1959) 333.

³⁰ Д. Руварац, *Опис фрушкогорских манастира...*, 224.

³¹ Д. Руварац, *Српска митрополија карловачка око половине XVIII века*, Сремски Карловци 1902. (A) 115.

³² Према запису на надгробном камену (вид. Љ. Стојановић, *нав. дело*, II, бр. 2371, 53; такође Л. Мирковић, *нав. дело*, 323). На основу прикупљених података види се да је јеромонах Макарије од 1707. до 1716. године прибавио Горњој цркви десет рукописних богослужбених књига.

³³ Д. Руварац, *Опис фрушкогорских манастира...*, 356.

³⁴ Љ. Стојановић, *нав. дело*, II, бр. 2425, 62.

³⁵ *Гласник Српског ученог друштва* 1, (Београд 1847) 172; такође Д. Ј., *Православна црква у митрополији Карловачкој*, Богословски гласник, I (Сремски Карловци 1902) 70; В. Константиновић, *Десет година у парохији...*, 61.

³⁶ Д. Руварац, *Опис фрушкогорских манастира...*,

³⁷ Љ. Стојановић, *нав. дело*, II, бр. 2547, 82.

³⁸ П. Васић, *Уметничка топографија Сремских Карловаца*, Нови Сад 1978, 148.



Сл. 4. Изглед Горње цркве у Сремским Карловцима из времена између два светска рата

Fig. 4. Eglise de la Présentation de la Vierge au temple dans l'entre-deux-guerres.

Сл. 5. Данашњи изглед Горње цркве у Сремским Карловцима

Fig. 5. Aspect actuel de l'église.



века она била само једна од карловачких парохијских цркава.³⁹

На основу једног податка из 1731. године могу се извући важни закључци о цркви. Поменуте године умро је карловачки житељ Бошко Михајловић и сахрањен је при Горњој цркви

„под звоницѣю, право пред врати припратниѣ“.⁴⁰

Пре свега, види се да је уз припрату цркве на западној страни већ тада постојао призидани звоник са гробницом (криптом) у доњој зони. Затим треба истаћи чињеницу да је у питању један од најстаријих звоника у овим крајевима, подигнут вероватно после 1718, а свакако пре 1731. године.⁴¹ У то време (1733) при карловачкој Горњој цркви забележен је као свештеник већ поменути „јереј“ Марко.⁴²

Године 1733. (8. марта) настао је детаљни опис карловачке Горње цркве.⁴³ Начинио га је Вићентије Стефановић, тадашњи архиђакон митрополита Вићентија Јовановића и каснији београдски митрополит. У опису се наводи да је црква посвећена Вавдењу Богородице и да је сазидана од камена и ћерпича (пресне опеке). Над централним делом цркве (наосом) налазила се купола коју подржавају четири издвојена ступца. Над црквеном грађевином се налази кровни покривач од шиндре. На западној страни је звоник од камена и опеке, „доста висок“, са три звона у горњем делу.

унутрашњости, црква није „здроаво“ широка и висока. Часна трпеза у олтарском простору цркве, умиваоница и крстионица начињене су од камена. На обимним зидовима грађевине налази се пет већих прозорских отвора. Још два мања прозора налазе се на олтарском простору. Детаљно је описан тадашњи иконостас на којем се налазе четири велике (престоне) иконе, дванаест икона апостола, и још 28 икона различитог формата. У припрати цркве забележене су још четири велике и шест малих икона.⁴⁴ У цркви је пописан један архијерејски престо и 37 „столова“ (столица).⁴⁵ Помињу се, такође, два полијелеја са дванаест и деветнаест свећа, два стара „изображена“ крста и остали предмети неопходни за богослужење.⁴⁶

цркви се тада налазило око четрдесет црквених књига српске и руске рецензије, већином у рукопису. Истиче се да је црквена порта „доста велика“ и да има три улазне капије. У то време при Горњој цркви су забележени свештеници: Марко Цвејић (37 година)⁴⁷, Арсеније Поповић (30) и Петар Симоновић (25).

Године 1734. у Горњој цркви је рукоположен за ђакона Јосиф Јосифовић, каснији јеромонах манастира Беочина⁴⁸, исте године цркви је поклоњено једно јеванђеље.⁴⁹ На петохлебници карловачке Горње цркве налази се запис да је њен ктитор 1735. године био протопоп Живан Црногорац.⁵⁰ Године 1735. и 1736. постао

је при карловачкој Вавдењској цркви ђакон, а затим и свештеник, Никодим Рајковић, каснији јеромонах манастира Крушедола.⁵¹ Познати сликарзограф Георгије Стојановић радио је 1737. године икону Богородице за Горњу цркву⁵², а 1738. у припрати је сахрањен ваљевски архијереј Доситеј Николић.⁵³ Године 1739. Горња црква у Сремским Карловцима је забележена у запису на једној старој штампаној књизи.⁵⁴ Према једном податку, парохијске куће око карловачке Горње цркве подигнуте су тек после Друге сеобе 1739. године.⁵⁵ У порти Горње цркве сахрањен је 1740. године карловачки трговац Антоније Хаџи-Лукић.⁵⁶ Исте годи-

³⁹ Додељивање виших чинова бројним парохијским свештеницима и монасима оближњих фрушкогорских манастира истовремено је вршено и у Средњој цркви (Св. Николе), Доњој цркви (Св. Петра и Павла) и „придворној“ капели (Св. Трифуна) патријарха Арсенија IV Шакабенте.

⁴⁰ Љ. Стојановић, *нав. дело*, II, бр. 2581, 86—87; сахрањивање се у то време очигледно вршило при самој цркви и у кругу око ње.

⁴¹ Колико је познато, пре овог звоника су подигнути само звоници манастира Ковиља (1707) и Крушедола (1726). Звоник Горње цркве данас представља најстарију грађевину ове врсте призидану уз слободну западну страну цркве.

⁴² Ј. Стерија-Поповић, *Древности србске*, Гласник Дружтва србске словесности 1 (Београд 1847) 161.

⁴³ Д. Руварац, *Српска митрополија карловачка...*, (А) 114—116.

⁴⁴ У цркви се тада налазило укупно 54 иконе, од којих 44 на тадашњој олтарској прегради.

⁴⁵ Карловачка Средња црква имала је тада 40, а Доња црква 29 „столова“ [вид. Д. Руварац, *Српска митрополија карловачка...*, (А) 113, 117].

⁴⁶ Побројани су: одеће, четири свећњака, три путира, шест наруквица, ковчежић, дискос, звездица, петохлебница, четири појаса, кандила и барјака, ормани, два сандука и др.

⁴⁷ Без сумње је реч о већ поменутом „јереју“ Марку забележеном 1726. и 1733. године.

⁴⁸ Д. Руварац, *Опис фрушкогорских манастира...*, 421-422.

⁴⁹ В. Константиновић, *Карловци са њиховом околином*, 35.

⁵⁰ Љ. Стојановић, *нав. дело*, II, бр. 2644, 100.

⁵¹ Д. Руварац, *Опис фрушкогорских манастира...*, 268.

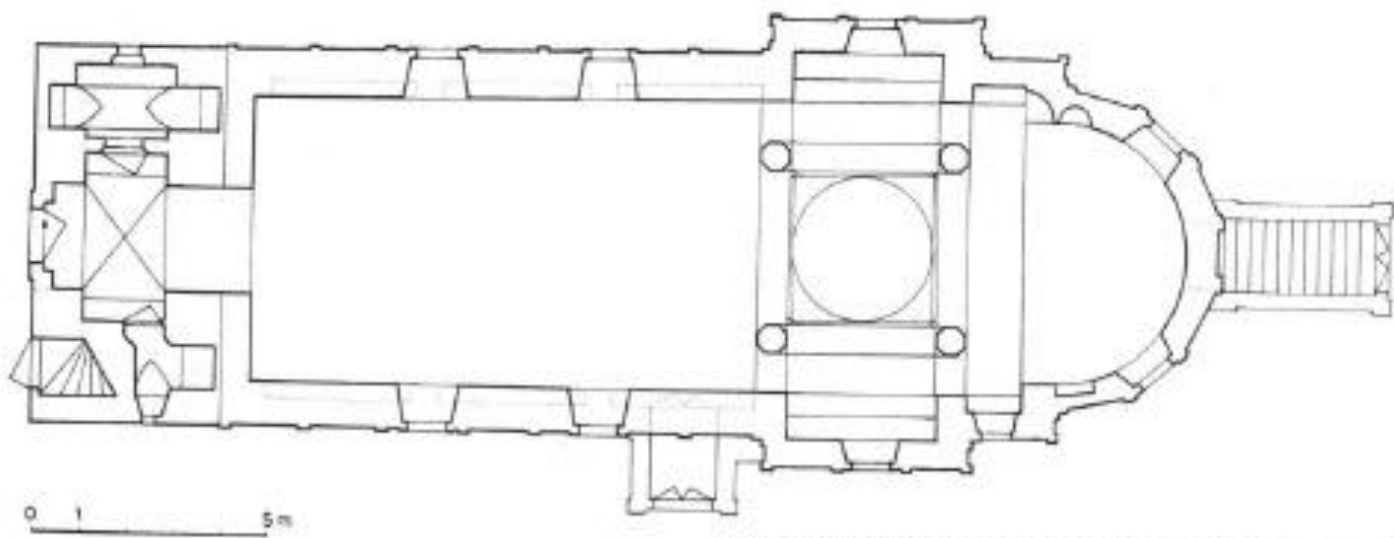
⁵² В. Вучковачки-Савић, *Георгије Стојановић, сликар из прве половине XVIII века*, Зборник за друштвене науке 17 (Нови Сад 1957) 57.

⁵³ Љ. Стојановић, *нав. дело*, II, бр. 2737, 116; поменути архијереј је по свој прилици био ктитор црквени, с обзиром да је сахрањен у припрати.

⁵⁴ Љ. Стојановић, *нав. дело*, II, бр. 2793, 126.

⁵⁵ В. Константиновић, *Карловци са њиховом околином*, 36—37.

⁵⁶ К. Петровић, *Здравствене прилике у Сремским Карловцима у XVIII, XIX и XX веку*, Рад војвођанских музеја 11 (Нови Сад 1962) 54.



Цртеж 4. Основа Горње цркве у Сремским Карловцима (данашње стање)

Dessin 4. Tracé de l'église de la Présentation de la Vierge au temple (état actuel)



Цртеж 5. Попречни пресек Горње цркве у Сремским Карловцима (кроз певничке просторе, данашње стање)

Dessin 5. Section transversale de l'église coupant les transepts (état actuel)

не у порти је сахрањен и ђакон по имену Јов⁵⁷, што потврђује да и у то време у кругу око цркве постоји гробље.

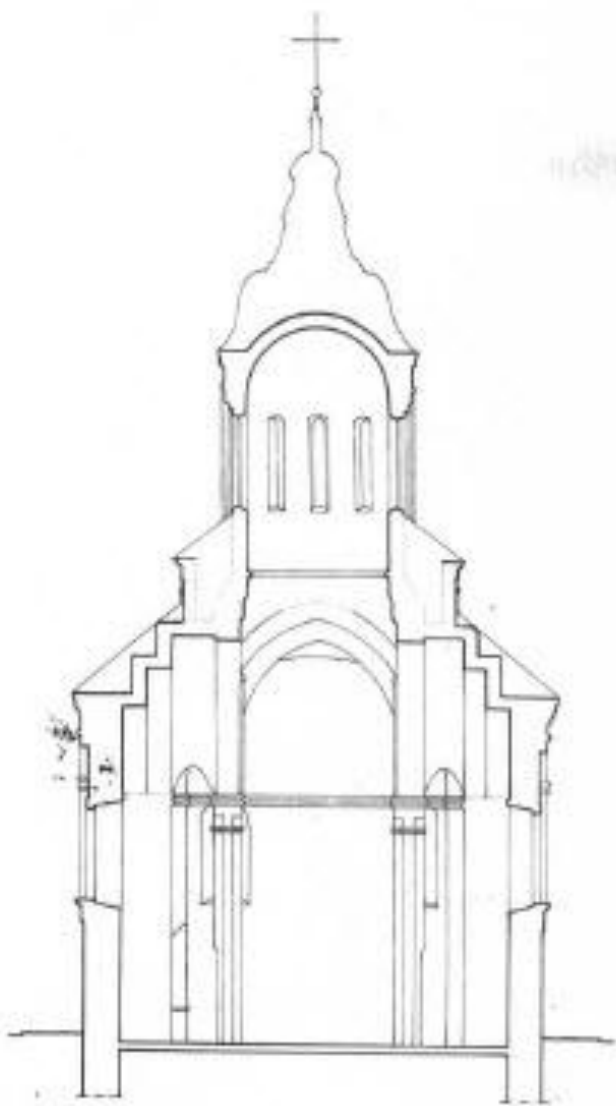
Према једном наводу, припреме за детаљну обнову карловачке Горње цркве започете су 1739. године, непосредно по пресељењу седишта Митрополије из Београда у Сремске Карловце. Ипак, судећи по рачунима које су испостављали мајстори, стварна обнова ове велике карловачке цркве започета је тек 1742. године, када је забележена „Димитрија звонара“, што највероватније значи да су, трошком поме-

нутог ктитора, први радови изведени на звонику.⁵⁸ Већ у 1743. години радови на звонику су, највероватније, довршени, с обзиром на податак по којем је поменуте године парох ове цркве Јован Живковић склопио у Будиму уговор о поруцбини црквених звона.⁵⁹ По свој прилици у вези са обновом, Горњој цркви

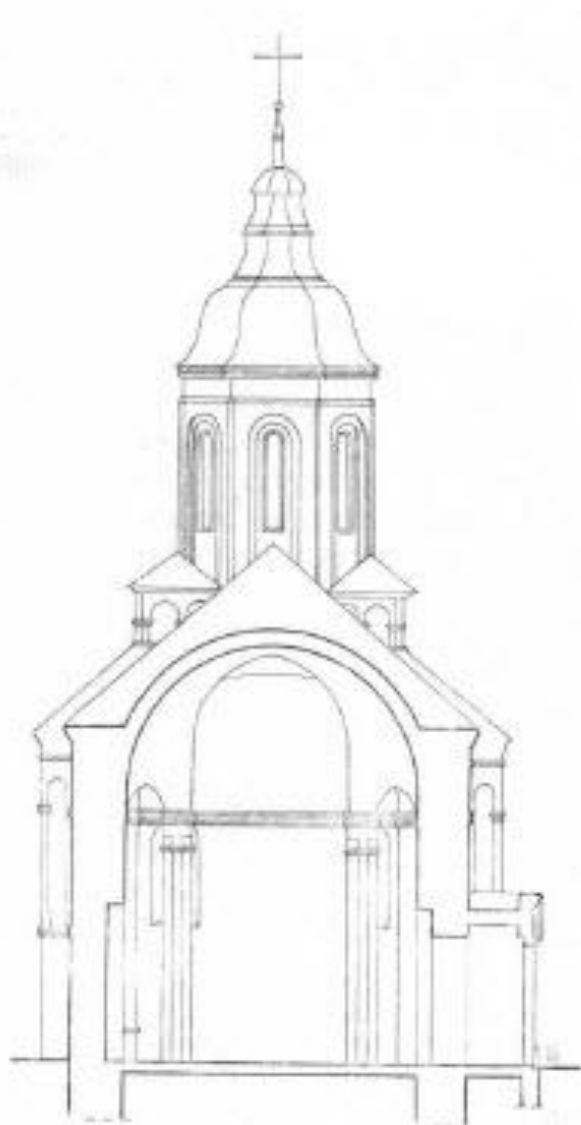
⁵⁷ Д. Руварац, *Историјне белешке*, Архив за историју српске православне карловачке митрополије, год. I (Сремски Карловци 1911) 158—159.

⁵⁸ П. Васић, *Уметничка топографија Сремских Карловаца*, 72, 148.

⁵⁹ *Исто*, 108.



Цртеж 6. Попречни пресек (кроз припрату) Горње цркве у Сремским Карловцима (данашње стање)
Dessin 6. Section transversale de l'église coupant le narthex (état actuel)



Цртеж 7. Подужни пресек (запад—исток) Горње цркве у Сремским Карловцима (данашње стање)
Dessin 7. Section longitudinale (ouest-est) de l'église (état actuel).

је приложена икона Богородице са Христом коју је зограф Георгије Стојановић радио 1742, а поклонио 1743. године.⁶⁰ При Горњој цркви, под звоником испред врата припрате, сахрањен је 1743. године „младшии“ Јован Георгијевић, ученик ПокровоБогородичине школе у Карловцима.⁶¹ Годину дана касније (1744) над његовим гробом читао је „разрешитељну“ молитву сам патријарх Арсеније IV Шакабента.⁶² Исте године у Горњој цркви је пострижена Анастасија, монахиња манастира Старог Јаска.⁶³ Године 1745. у Горњој цркви је рукоположен „во степен ђаконства“ Данијел Старостовски каснији јеромонах манастира Шишатовца.⁶⁴ Исте године у овој карловачкој цркви је рукоположен у ђакон и Софроније Поповић, такође каснији шишатовачки јеромонах.⁶⁵ По заповести патријарха Арсенија IV, поменуте 1745. године установљен је Протокол крштених карловачке Горње цркве.⁶⁶

Као што се види по подацима насталим до 1746. године, Горња црква је у том раздобљу била непрекидно „у служби“, што значи да у то време нису извођени већи радови на обнови. Обимна обнова карловачке Горње цркве изведена је тек 1746. године. О томе говори и запис на плочи која се налази на западној страни звоника у висини првог спрата:

17 † 46
„Сѣм сталъ црковъ храмъ во
веденіѣ престыѣ влчцы нѣшеѣ
вѣи, рекѣма горняя карловакая
возданіи своѣмъ порѣшена выѣши

повелѣніѣ блженнѣйшаго патриарха
гдѣна арсеніа четвѣртаго с прѣжнѣ
тѣаніѣѣ хѣторѣ возновися в лѣ
то блгополѣчнаго црѣкованія ѣгоу рѣмс
импер. вели: францишка Стефа пѣрва
и ѣѣ велитакѣ имперѣтѣи рѣмс: хѣнга
рѣ же и вохѣмѣи Кралицы Маріѣ Тѣрезніѣ⁶⁷

⁶⁰ В. Константиновић, Десет година у парохији..., 36; доп. В. Вучковачки-Савић, нав. дело, 57; уп М. Коларић, Модернизација српског сликарства у раздобљу зографа и молера, Зборник за друштвене науке 8 (Нови Сад 1954) 91.

⁶¹ Љ. Стојановић, нав. дело, II, бр. 2874, 142; такође Д. Руварац, Историчне белешке, 157.

⁶² У то време Јованов брат синђел Павле Георгијевић био је ђакон патријарха Арсенија IV Шакабента [дет. вид. Д. Руварац, Сродници Павла Георгијевића сингела, Архив за историју српске православне карловачке митрополије II (Сремски Карловци 1912) 116].

⁶³ Д. Руварац, Опис фрушкогорских манастира..., 99.

⁶⁴ Исто, 137.

⁶⁵ Исто, 139.

⁶⁶ Д. Руварац, Најстарији протоколи крштених, венчаних и умрлих, Архив за историју... II, 195; такође Шематизам источноправославне српске архидијецезе сремскокарловачке. за годину 1884 Нови Сад 1884, 23.

⁶⁷ Цртеж записа са плоче видети у прилозима овог рада; такође В. Константиновић, Карловци са њиховом околином, 36; уп. П. Васић, нав. дело, 148

Цртеж 8. Изглед са западне стране Горње цркве у Сремским Карловцима (данашње стање)

Dessin 8. Vue de la façade occidentale de l'église (état actuel).

Вероватно је на основу дела текста „во зданији својем порушена бивши“ изведен закључак по којем је патријарх Арсеније IV из рушевина обновио Горњу цркву 1746. године.⁶⁸ Треба напоменути да хронологија прикупљених података ни у једној прилици не указује на могућност већих оштећења црквене грађевине у првој половини XVIII века, тако да се може рећи да је патријарх Арсеније IV, уместо поновног зидања цркве, извео на њој само веће реконструкционоадаптационе радове.⁶⁹ Томе у прилог говоре и подаци које су током 1746. године испостављали поједини карловачки мајстори. Јозеф Јоб је испоручио Горњој цркви десет хиљада комада опеке⁷⁰, цигларски мајстор Ђура Јовановић је вршио набавке опеке, креча и песка. Мајстор Матија Вислер извео је на карловачкој Горњој цркви каменорезачке радове. Мајстор Јозеф Лоренц се помиње у вези са стаклорезачким радовима на цркви и, најзад, у поменутој години столарски мајстор Јохан Георг Милер је начинио „певничке скамије“ за Горњу цркву. У идућој, 1747. години, мајстор Бенедикт Бец извео је на цркви браварске радове.⁷¹

У вези са овом обновом такође треба напоменути да на некадашњој слободној западној страни цркве не постоје трагови данашњих украсних елемената, што може да значи да призидани звоник (настао у периоду између 1718—31) није прислоњен преко декоративно обрађене фасаде. У том случају треба узети у обзир и могућност да су данашњи изгледи карловачке Горње цркве (са низом слепих arkada, стубићимализенама, малим капителима и профилисаним подкровним и кордонским венцима) настали у обнови из 1746. године, највероватније по жељи патријарха Арсенија IV Шакабенте.⁷²

Најранији ликовни подаци о Горњој цркви потичу из 1747. године, када је заслугом патријарха Арсенија IV начињен велики ситуациони план Сремских Карловаца.⁷³ И поред непогодне размере, може се разазнати да је габарит карловачке Ваведењске цркве са овог плана идентичан са данашњим габаритом цркве, уколико се изузму касније призидани улазни претпростори на јужној и источној страни. Такође, на основу поменутог плана се може закључити да су бочни угаони простори звоника призидани уз цркву у обнови из 1746. године, да се облик и величина црквене порте нису битно изменили до данашњих дана и да се остаци некадашњих зграда конака налазе у близини цркве све до половине XVIII века.

⁶⁸М. Косовац, *Српска православна митрополија карловачка по подацима од 1905. године*, Сремски Карловци 1910, 297; такође П. Васић, *нав. дело*, 23, 72, 148.

⁶⁹По свој прилици из 1746. године потичу један број данашњих проширених прозорских отвора,



поједини декоративни елементи на површинама фасада, бочни угаони простори звоника, повишене кровне површине са покривачем од црепа и евентуално лимене капе у данашњем облику над кубетом и звоником; такође, према запису са архијерејског престола може се закључити да је изнова саграђен новембра месеца 1746. године, вид. В. Константиновић, *Десет година у парохији ...*, 34.

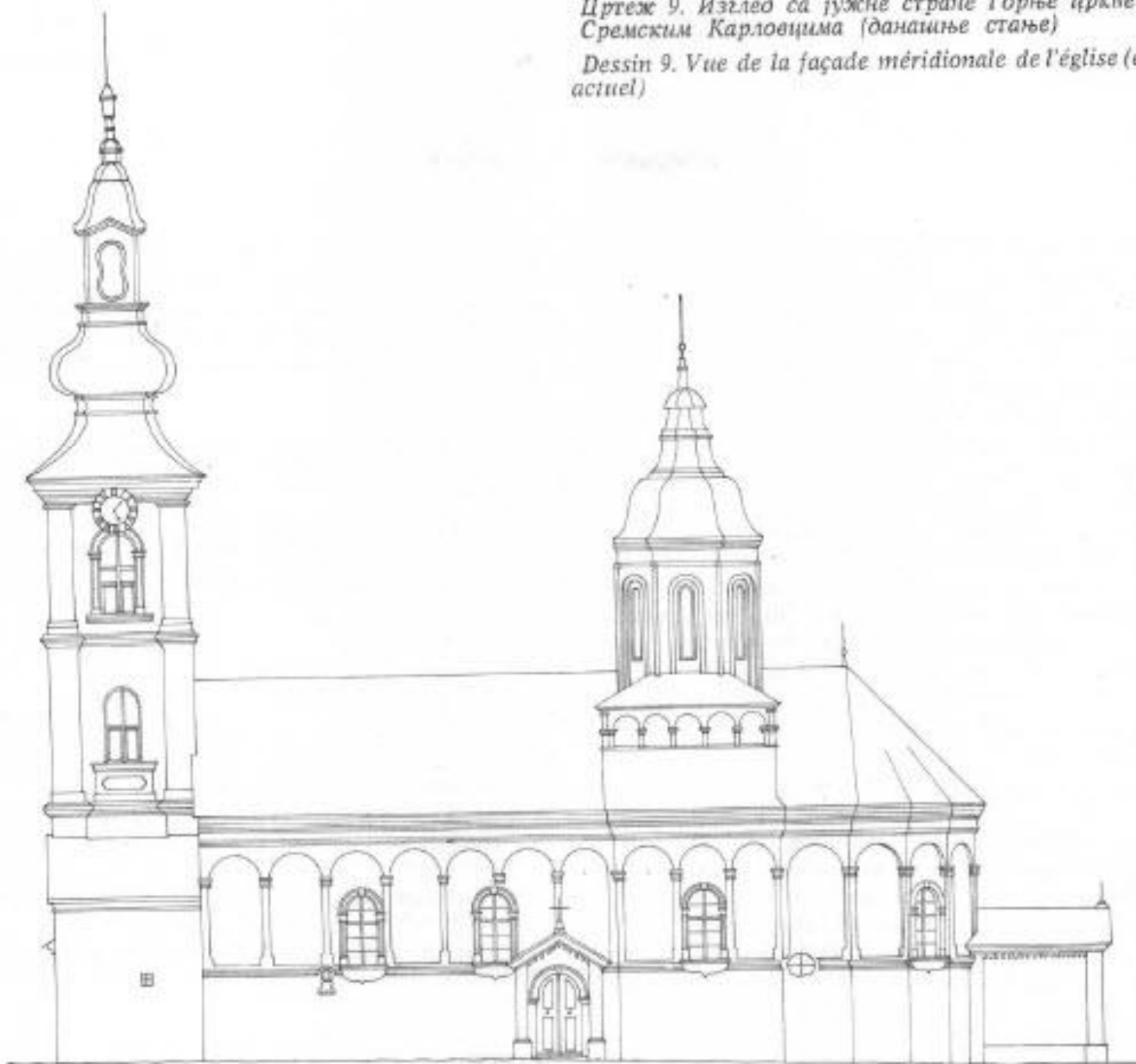
⁷⁰Са поменутим бројем опека (који није велики) тада су могли да буду сазидани само бочни угаони простори звоника или данашња декоративно обрађена барокна капија на јужној страни црквене порте.

⁷¹П. Васић, *нав. дело*, 72, 107; очигледно, у питању су завршни занатски радови на црквеној грађевини, које су, као што се види, углавном обавили карловачки мајстори страног (немачког) порекла.

⁷²У времену од 1737. до 1748. године, што значи у периоду када је Арсеније IV био митрополит, подигнуте су црква манастира Јаска (1736—39), Мале Ремете (1739), „придворна“ капела Светог Трифуна у Сремским Карловцима (1740—42), црква манастира Ковиља (1741), црква манастира Привине Главе (1741) и црква у Сремској Каменици (зап. 1742). На изгледима поменутих црквених грађевина лако се може уочити несумњива припадност традиционалном градитељском наслеђу са југа, а употребљени декоративни елементи на њиховим фасадама истоветни су са украсима на фасадним платнима карловачке Горње цркве.

⁷³К. Петровић, *О Карловачкој пијаци и Нормалној школи*, ГИД, књ. XII, св. 3-4 (Нови Сад 1939) 435; такође В. Матић, *Стара црква светог Николе у Сремским Карловцима*, 84; детаљ овог плана са исцртаним габаритом карловачке Горње цркве и положајем околних парохијских кућа видети у прилозима овог рада.

Цртеж 9. Изглед са јужне стране Горње цркве у Сремским Карловцима (данашње стање)
Dessin 9. Vue de la façade méridionale de l'église (état actuel)



Године 1749. у Горњој цркви је пострижена Епистимија, монахиња манастира Старог Јаска. На основу Протокола умрлих лица, види се да је поменуте године још увек вршено сахрањивање на „Горњем гробљу“ код карловачке Ваведенске цркве.⁷⁴ Године 1750. као парох Горње цркве помиње се свештеник по имену Петар. Исте године забележен је и парох ове цркве с презименом Трифуновић.⁷⁵ Године 1751. за карловачку Горњу цркву радио је бакрорез *Ваведење Богородице* познати гравер Христифор Жефаровић. Ктитор је био карловачки житељ и епитроп Горње цркве Прокопије Новаковић.⁷⁶ Исте године, по наређењу митрополита Павла Ненадовића, сачињем је попис свих одежди, плаштаница, антимиња и осталих покретних предмета који су се тада налазили у цркви.⁷⁷ Из 1751. године је и податак у којем се наводи да је у карловачкој Горњој цркви рукоположен крушедолски монах Јеф-

⁷⁴Д. Руварац, *Опис фрушкогорских манастира...*, 100—101; такође исти, *Најстарији протоколи крштених, еенчаних и умрлих*, 196.

⁷⁵С. Пецињачки, *Имовинско фискалне жалбе сремских свештеника и татора из 1750. године*, Рад војвођанских музеја, бр. 15—17 (Нови Сад 1966—68) 165.

⁷⁶М. Коларић, *Српска графика XVIII века*, Београд МСМЛХIII [1963], 19; доп. Д. Давидов, *Српска графика XVIII века*, Нови Сад 1978, 117.

⁷⁷Вид. Архив „Б“ САНУ у Сремским Карловцима, број 149 за 1751. годину.



Цртеж 10. Изглед са источне стране Горње цркве у Сремским Карловцима (данашње стање)
Dessin 10. Vue de la façade orientale de l'église (état actuel)

тимије Николић (Николајевић).⁷⁸ Године 1752. у гробници под звоником Горње цркве сахрањен је већ раније забележени синђел Павле Георгијевић.⁷⁹ Исте године у овој карловачкој цркви рукоположен је Теодосије Павловић, каснији јеромонах манастира Јаска.⁸⁰ Године 1753. у Горњој цркви је пострижен и постављен за игумана манастира Беочина иришки протопоп Арсеније Поповић.⁸¹ Исте године Горња црква и њен парох по имену Петар забележени су поводом службе обављене на трећи дан Рођења Христовог.⁸² Године 1756. при Горњој цркви сахрањене су монахиње Марија и Евгенија, обе из Новог Сада. По свој прилици, оне су становале у старом ћелијском здању које се у то време још увек налазило у јужном делу црквене порте.⁸³ У питању су, највероватније, већ поменуте зграде конака уцртане на плану из 1747. године, с обзиром на податак да се на страни где је „главни пут“ (јужној) и 1759. године налазио велики црквени конак.⁸⁴ Према подацима из 1760. године у црквеној порти се у то време још увек налазила и „стара звонница“, док је уз цркву постојало „мало гробље“.⁸⁵ На основу записа са плоче испред часне трпезе види се да су године у Горњој цркви постављене нове подне плоче од белог мермера.⁸⁶ Парох Горње цркве Илија Трифуновић забележен је 1760. године.⁸⁷ У то време (1760—61) помиње се и свештеник Јован Живковић.⁸⁸ Као ђакон Горње цркве у Сремским Карловцима забележен је године Јован Јовановић, каснији епископ бачки.⁸⁹ Исте године, уз присуство митрополита Павла Ненадовића, сахрањен је у порти Горње цркве (код подрумских врата зграде конака) хиландарски архимандрит Герасим.⁹⁰ Поменуте 1761. године, као пароксијан Горње цркве забележен је „молер“ Димитрије, „житељ карловачки“. Реч је о познатом сликару Димитрију Бачевићу, аутору сликарских радова на данашњој олтарској прегради Горње цркве.⁹¹ До 1760—65. године постојао је у Горњој цркви старији иконостас већ поменут и делимично описан 1733. године. Само две велике престоне иконе са овог иконостаса данас се налазе у цркви.⁹² Садашњи велики иконостас карловачке Горње цркве настао је, судећи по осталим датираним радовима Димитрија Бачевића, у периоду између 1765—69. године⁹³, и несумњиво припада типу развијених олтарских преграда⁹⁴, које, по правилу, прекривају целу источну страну цркве.⁹⁵

Године 1772. на гробљу код Горње цркве сахрањен је један од најугледнијих и најбогатијих карловачких грађана, Јаков Андрејевић дугогодишњи закупац поште и власник познате барокне куће браће Андрејевић у Сремским Карловцима.⁹⁶ Године 1778. Горњу цркву је посетио путописац Таубе и забележио да је унутрашњост ове црквене грађевине боље ук-

рашена од Саборне цркве подигнуте пре двадесет година.⁹⁷ Године 1779. ктитори Јефtimiје и Живана поклонили су карловачкој Горњој цркви један кивот од сребра.⁹⁸ У раздобљу између 1770. и 1780. године познати сликар

⁷⁸ С. Петковић, *Манастир Крушедол од 1754—1774. године*, Српски Сион год. XVI, бр. 2 (Сремски Карловци 1906) 43.

⁷⁹ Д. Руварац, *Протокол*, Српски Сион, год. XIV, бр. 13, 365; такође исти, *Историјске белешке*, 157.

⁸⁰ Д. Руварац, *Опис фрушкогорских манастира ...*, 77.

⁸¹ Исто, 416—417.

⁸² Д. Руварац, *Протокол*, 398.

⁸³ Исти, *Историјске белешке*, 155.

⁸⁴ Наводи се да је овај конак једна од потврда постојања некадашњег манастира при Горњој цркви (вид. *нав. дело*, 158).

⁸⁵ *Нав. дело*, 157; по свој прилици је реч о старој издвојеној звонари изведеној помоћу два или четири дрвена ступца.

⁸⁶ В. Константиновић, *Карловци са њиховом околином*, 34—35.

⁸⁷ П. Васић, *Доба барока*, студије и чланци, Београд 1971, 211; поменути парох већ је забележен 1750. године.

⁸⁸ Исто, 197, 211.

⁸⁹ В. Стајић, *Новосадске биографије*, св. друга, Нови Сад 1937, 114.

⁹⁰ Д. Руварац, *Историјске белешке*, 158; такође Д. Медаковић, *Трагом српског барока*, Нови Сад 1976, 86—87.

⁹¹ П. Васић, *нав. дело*, 197.

⁹² Иконе Исуса Христа и Богородице (уље на дасци, формата 63,5x87,0 см) сликао је непознати аутор, без сумње у првој половини XVIII века (вид. *Попис сликарских и вајарских дела у друштвеној и приватној својини на подручју Срема*, књ. III, Нови Сад 1977, 67).

⁹³ П. Васић, *нав. дело*, 118, 193—194; према једном наводу иконостас је осликан 1765. године (вид. М. Kolarić, *Enciklopedija likovnih umjetnosti*, књ. 4, Zagreb MCMLXVI [1964], 300).

⁹⁴ По строгој подели у хоризонталне зоне и са низом икона одвојених стубићима у горњем делу олтарске преграде, овде се види утицај руских иконостаса насталих у XVII веку (дет. вид. . Лесек, *Резбарија иконостаса Саборне цркве у Сремским Карловцима*, Грађа за проучавање споменика културе Војводине, VI—VII (Нови Сад 1976) 297.

⁹⁵ На основу цртежа који се налази у прилозима овог рада може се видети да данашњи иконостас Горње цркве има 66 икона и укупну површину од око 60 m².

⁹⁶ В. А. Душин—Д. Ј. Поповић, *Племићке породице*, Војводина II (Нови Сад 1940) 140; дет. и опш. вид. В. Матић, *Звоник манастира Велике Ремете и његови ктитори*, Зборник за ликовне уметности 14 (Нови Сад 1978) 320—321.

⁹⁷ Ф. В. Таубе, *Опис Славоније и Срема*, Зборник за књижевност и језик IV—V (Нови Сад 1956/57) 223.

⁹⁸ В. Константиновић, *Десет година у пароксији...*, 33—34.



Цртеж 11. Перспективни изглед (са југоисточне стране) Горње цркве у Сремским Карловцима (данашње стање)

Dessin 11. Vue du sud-est, en perspective, de l'église dédiée à la Présentation de la Vierge, Sremski Karlovci

Теодор Крачун израдио је серију целивајућих икона за Горњу цркву у Сремским Карловцима.⁹⁹ На основу белешке из 1789. године види се да је у то време за пароха карловачке Горње цркве постављен свештеник Стефан Урошевић.¹⁰⁰ Ктитор „господар“ Теодор Ивковић, „житељ карловачки“, поклонио је године 1791. Горњој цркви један мали сточић са записом.¹⁰¹ Исте године је забележено да се у порти карловачке Горње цркве још налази стара „келија“, већ поменута 1747, 1759. и 1760—61. године. Унутрашњост овог старог конака састојала се од две собе, кухиње и подрума, док је над њом био изведен кровни покривач од дасака.¹⁰² Декоративно обрађену мермерну надгробну плочу, са записом из 1793. године, поставили су на јужни зид црквене грађевине темишварски и бачки епископи Петар и Јован.¹⁰³

Изузетно је важан опис карловачке Горње цркве из месеца марта 1791. године, састављен по налогу митрополита Стефана Стратимировића. На првој страници овог „Инвентаријума“ наводи се да је црквена грађевина посвећена Вавдењу Богородице сазидана од камена, док су све засведене површине над њом изведене од опеке. Том приликом измерене су и дате основне димензије ове старе цркве. Ширина у певничким просторима цркве износи четири хвата (око 7,60 m), а ширина измерена у припрати (заједно са нишама прислоњених лукова) три и по хвата (око 6,65 m).¹⁰⁴ Висина цркве (по свој прилици до стрехе) износи три хвата и две стопе (око 6,30 m). Купола цркве, која почива на издвојеним ступцима, надвишава кровну конструкцију за три хвата (око 5,70 m). На јужној страни цркве налазе се

четири прозорска отвора, од којих је један по свој прилици на звонику. На олтарском простору су два прозора: већи на источној страни и мањи, округли, на јужној страни, а на кубету се налази осам прозорских отвора. Подне површине у унутрашњости покривене су „углађеним“ белим мермерним плочама. Црквена грађевина има два улазна отвора: један са јужне и други, на припрати, са западне стране. Кровни покривач над црквом изведен је од црепа, а над кубетом и звоником од лима са гвозденим крстовима на врху. Зидани део звоника висок је девет хвати (око 17,10 m), а део опшивен лимом шест хвати (око 11,40 m). Укупно, звоник има петнаест хвати (око 28,50 m). У приземној зони звоника налазе се бочни угаони простори у којима се чувају црквене утвари. У олтарском простору налази се часна трпеза на четири стуба. Проскомидија је изведена од опека, а умиваоница од камена. На звонику се налазе четири звона: прво од шест центи (300 kg), друго од три центи (150 kg), треће од два центи (100 kg) и четврто од једне половине центи (25 kg). У то време црк-

⁹⁹ Д. Медаковић, *Српски сликари*, Нови Сад 1968, 57.

¹⁰⁰ Н. Радојчић, *Аутобиографија Петра Руњанина (1775—1839)*, Сремски Карловци 1914, 27.

¹⁰¹ В. Константиновић, *Десет година у парохији...*, 35.

¹⁰² Д. Руварац, *Историјске белешке*, 158.

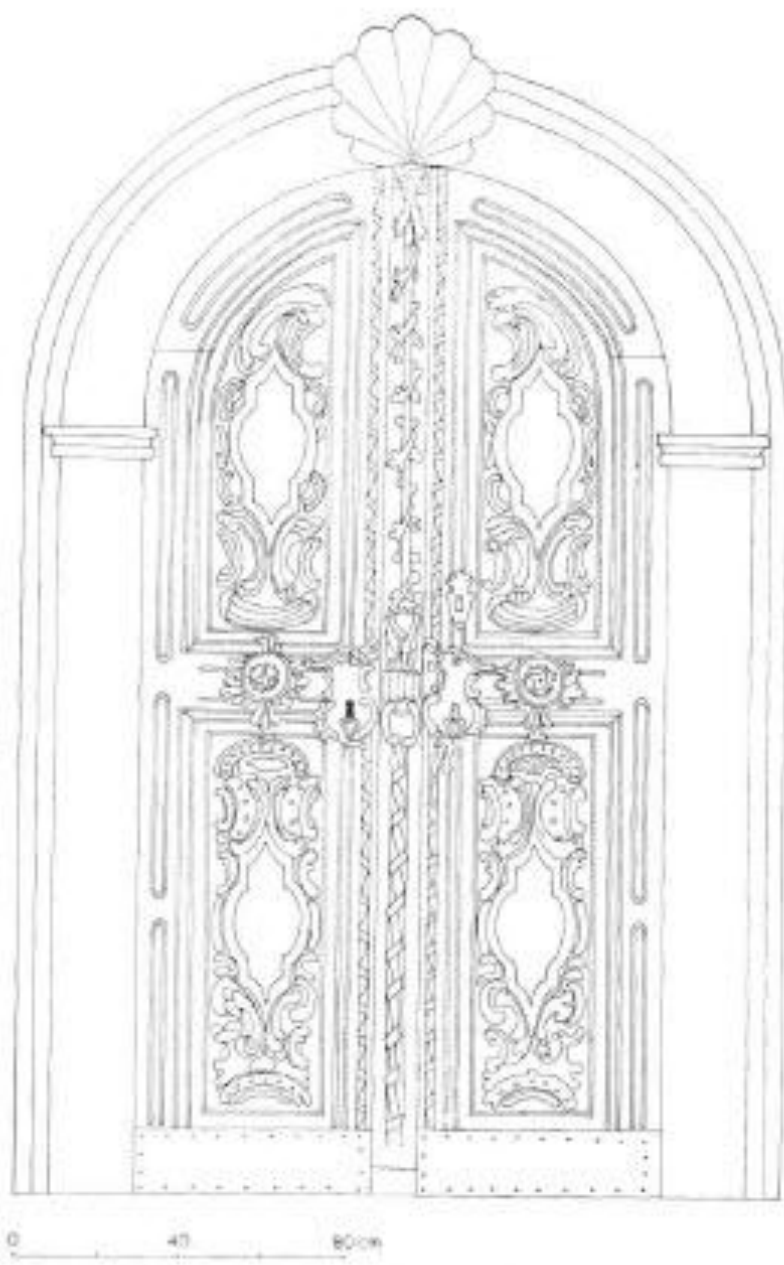
¹⁰³ В. Константиновић, *Десет година у парохији...*, 37; изглед плоче и текст записа видети у прилозима овог рада.

¹⁰⁴ На основу архитектонског снимка види се да наведене мере одговарају данашњим димензијама црквене грађевине.



Сл. 7. Изглед изрезбарених двокрилних врата на порталу с јужне стране

Fig. 7. Les battants sculptés du portail sud.



Цртеж 12. Изглед изрезбарених двокрилних врата на јужној страни Горње цркве у Сремским Карловцима

Dessin 12. Le portail sculpté, à deux battants, sur la façade méridionale de l'église.

вена порта је ограђена високим зидом од опеке, са две улазне капије на јужној и источној страни.¹⁰⁵

У току XIX века Горња црква у Сремским Карловцима се знатно ређе помиње. Године 1805, поводом мањих позлатарскофарбарских радова „над гробом родители" у Горњој цркви, забележен је познати карловачки сликар Стефан Гавриловић.¹⁰⁶ Старо ћелијско здање у јужном делу црквене порте постојало је до 1810. године, када је донета одлука да се овај „церковни дом" поруши.¹⁰⁷ Године 1811. на цркви су изведени неки радови мањег обима. „Обшество" карловачке Вавдењске цркве склопило је тада уговор о оправкама са зидарским мајстором Матијом Шратером из Новог Сада. Том приликом мајстор се обавезао да ће црквену грађевину заједно са звоником и кубетом оправити са спољашње стране, док ће црепове на кровним површинама бочних угаоних простора заменити и залити.¹⁰⁸

Године 1824. склопљен је уговор између црквене општине карловачке Горње цркве и сликара Георгија Бакаловића за радове на украшавању унутрашњости црквене грађевине. Овим

уговором поменути карловачки живописац се обавезао да ће извршити све позлатарскофарбарске радове на иконостасу, архијерејском престолу, јужним и западним вратима.¹⁰⁹ Обновиће такође две велике иконе које се налазе на издвојеним ступцима и извешће осликавање, фарбање и позлаћивање преко целе површине дугог полуобличастог свода над припратом цркве. За све наведене радове уговорена је

¹⁰⁵В. Константиновић, *Карловци са њиховом околином*, 34—35.

¹⁰⁶Изведени су мањи радови у износу од шеснаест форинти [вид. О. Батавељић, *Неколико докумената о сликару Стефану Гавриловићу*, Зборник МС, серија друштвених наука 9 (Нови Сад 1954) 145]

¹⁰⁷За његово рушење издата је сума од 204 форинте, а од продатог грађевинског материјала добит је износила 232 форинте (вид. Д. Руварац, *Историјне белешке*, 158).

¹⁰⁸Погођена сума износила је 500 форинти (вид. Архив „Б" САНУ у Сремским Карловцима, документ бр. 173 за 1811. годину).

¹⁰⁹У питању је некадашњи западни портал, који је у то време још постојао између припрате и звоника. Касније, овај отвор је проширен, а двокрилна врата су пресељена на западну страну призиданог звоника.

укупна сума од 1700 форинти.¹¹⁰ На основу записа који постоје може се закључити да су радови на иконостасу и осликавању свода припрате довршени тек у 1825. години.¹¹¹

Године 1826. у Горњој цркви је одржан парастос поводом стогодишњице рођења великог српског историчара Јована Рајића, који је 1726. године крштен у овој карловачкој цркви.¹¹² Године 1831. Горњој цркви је поклоњен један велики лепо израђен крст од сребра. Ктитор је био карловачки сенатор Петар Војиновић са супругом Милицом.¹¹³

Обимни радови на обнови црквене грађевине са спољашње стране изведени су 1833. године. Том приликом је сачињен уговор са зидарскоцрепарским мајстором Јоханом Хегедијем из Сремских Карловаца, који се обавезао да ће са одговарајућим материјалом, без грешака и уз четворогодишњу гаранцију, извести радове на звонику, куполи, кровном покривачу цркве и зиду којим је црквена порта окружена. Првом тачком овог уговора предвиђено је темељно чишћење оба профилисана венца на звонику и њихово „бељење“ помоћу пумпе за прскање, затим учвршћивање (малтером) црепова на бочним угаоним просторима и поновно покривање оба „торња“ (кубета и звоника).

Цртеж 13. Изглед зидане барокне капије на јужној страни црквене порте
Dessin 13. La porte baroque, bâtie en pierre et en briques, dans la partie sud de la cour de l'église



Другом тачком предвиђено је „бељење“ фасадних површина цркве у два маха (опет помоћу пумпе за прскање), док ће украсна трака око прозорских отвора као и окна (рамови) на прозорима бити испрскани зеленом бојом. Трећа тачка уговора говори о радовима на кровном покривачу цркве у делу око звоника и изнад олтарског простора. Четврта тачка налаже мајстору кречење обе улазне капије и високог зида којим је црквена порта окружена. Своје помагаче и један део потребног грађевинског материјала обезбедиће сам мајстор, а црквена општина се обавезала петом тачком уговора да ће прибавити све потребне количине креча, песка, опека, ћерамида и равних црепова. Најзад, у шестој тачки се каже да је за све наведене радове уговорена сума од шездесет гулдена. Уговор је сачињен и потписан у Сремским Карловцима 18. маја 1833. године.¹¹⁴

Једну већу заставу поклонили су Горњој цркви верницирабације „горнокрајички“ 1835. године.¹¹⁵ У петој деценији овог века приложио је кнез Милош Обреновић један леп стихар „златом оперважен“. Овај поклон карловачкој Горњој цркви лично је предала кнегиња Љубица, која је у то време боравила у Новом Саду.¹¹⁶ Све површине зидова у цркви (изузимајући зидно сликарство настало 1824—25. године) прекречене су око 1857. године.¹¹⁷ Једну мању заставу, која служи „при опходима“ и о великим празницима, поклонила је Горњој цркви 1882. године удовица Јула Лакетић са сином Василијем.¹¹⁸ Исте године је начињен попис на осно-

¹¹⁰ Радове на своду припрате (у износу од 300 форинти) исплатио је „гражданин здешни“ Јован Бакаловић, ктитор и приложник карловачке Горње цркве, вид. Архив „Б“ САНУ у Сремским Карловцима, документ број 65 за 1824. годину; такође *Класицизам код Срба, Сликарство и графика*, књ. 3, Београд МСМЛХVI [1966], 170—171; факсимил поменутог уговора, вид. П. Васић, *Уметничка топографија Сремских Карловаца*, фот. 136—138. Запис о сликању свода гласи: „Сенс изображенію цѣлаго свода выстѣ ктитор г. Іваннѣ Радославѣвичѣ Бакаловицѣ, Гражд. Карловач. за воспоиннаніе своихъ фамиліи 1825“ (вид. В. Константиновић, *Десет година у парохији...*, 34).

¹¹¹ Запис о иконостасу гласи: „Сенс изображенію цѣлаго свода выстѣ ктитор г. Іваннѣ Радославѣвичѣ Бакаловицѣ, Гражд. Карловач. за воспоиннаніе своихъ фамиліи 1825“ (вид. нав. дело, 35).

¹¹² Д. Ј., *Православна црква у митрополији карловачкој*, 70.

¹¹³ В. Константиновић, *Десет година у парохији...*, 33.

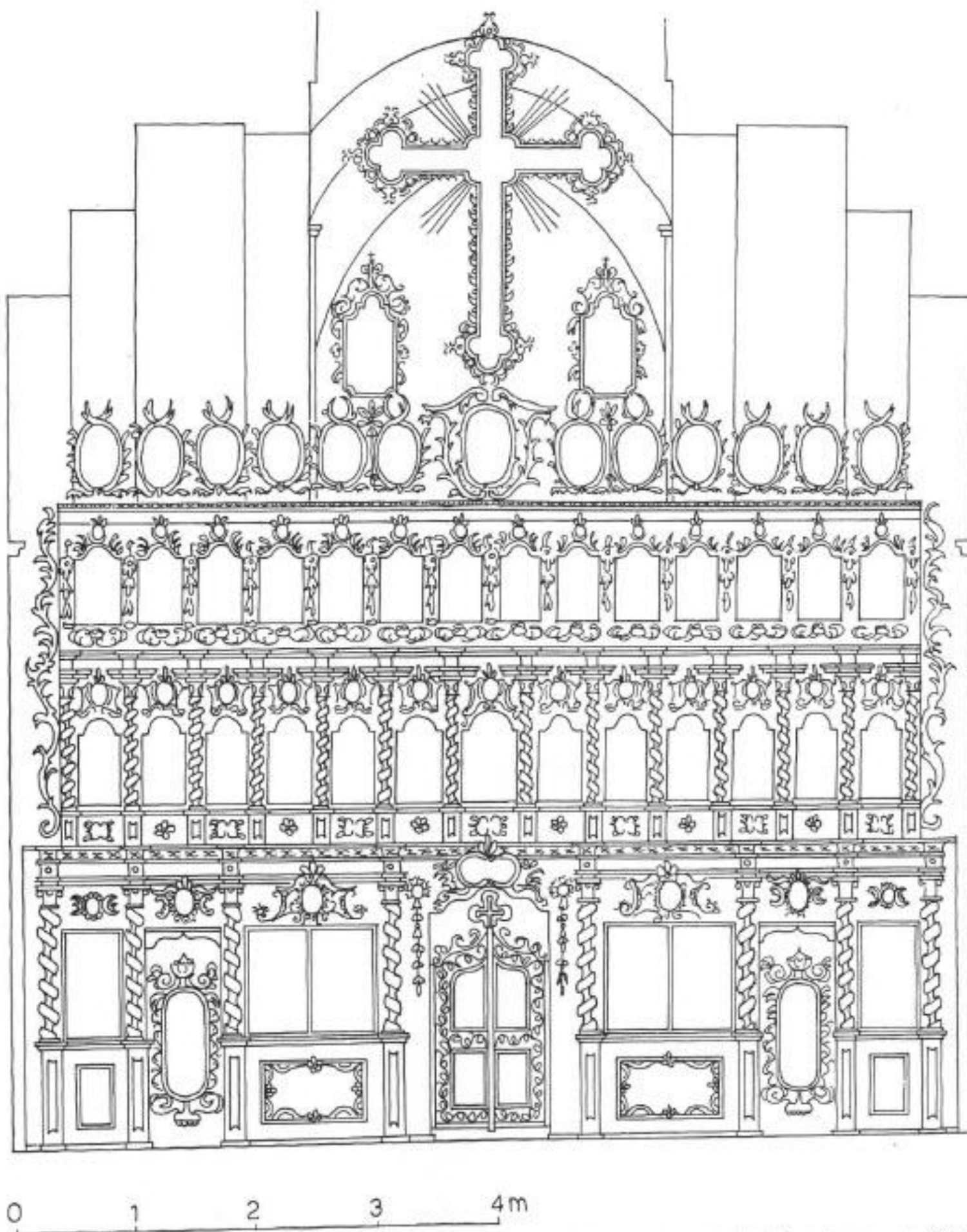
¹¹⁴ Уговор је сачињен (и објављен) на немачком језику (вид. *Класицизам код Срба, Грађевинарство*, књ. 2, 219—220).

¹¹⁵ В. Константиновић, *Десет година у парохији...*, „Сенс иконостаса обновлен“ 33

¹¹⁶ Исто, 55.

¹¹⁷ Исто, 34.

¹¹⁸ Исто, 33.



Цртеж 14. Изглед олтарске преграде у Горњој цркви коју је између 1765—69. год. сликао карловачки мајстор Димитрије Бачевић.

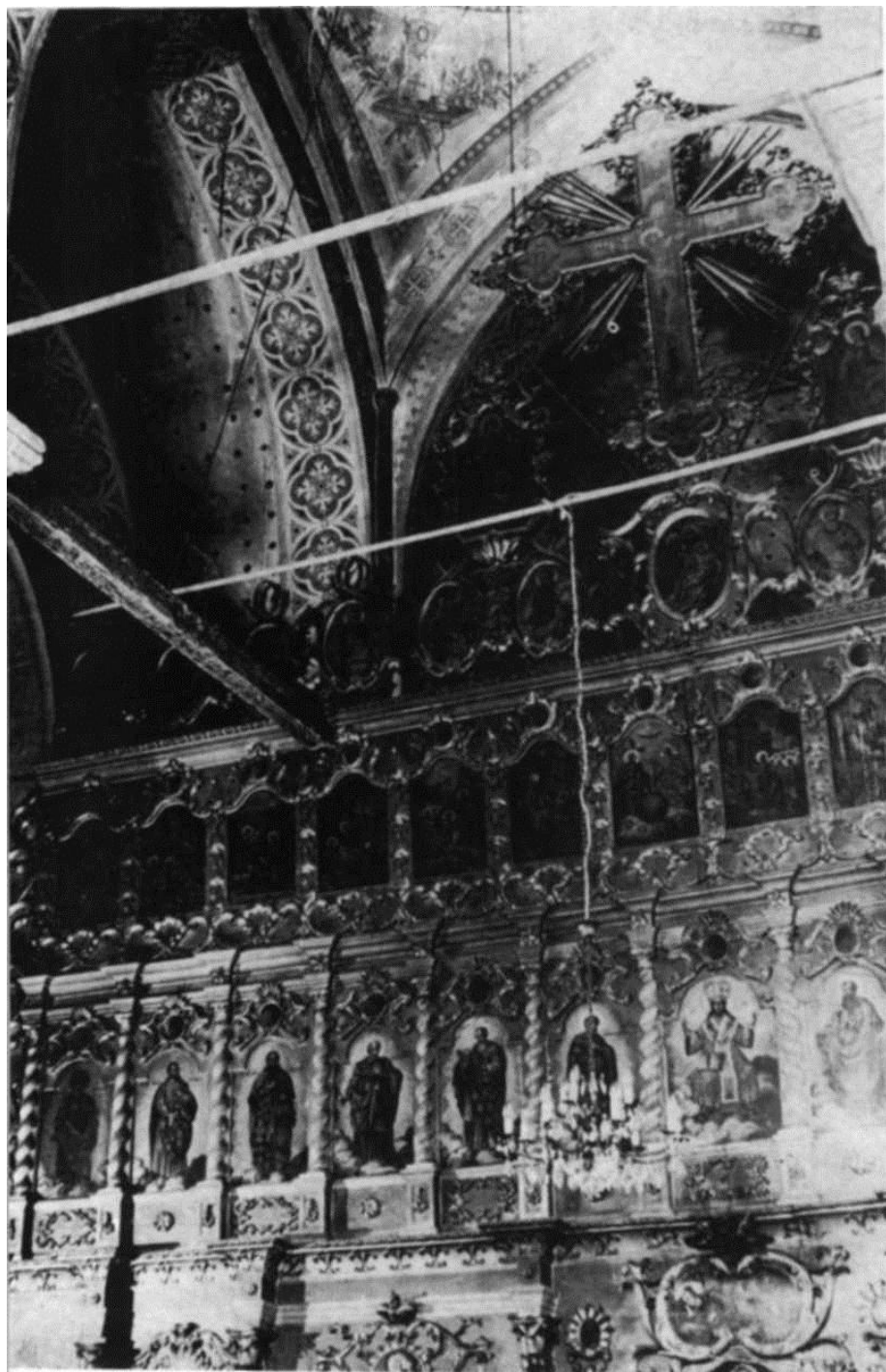
Dessin 14. Iconostase de l'église, peinte entre 1765 et 1769 par Dimitrije Bačević, peintre de Sremski Karlovci.

ву којег се види да је карловачка Горња црква у то време поседовала укупно деветнаест старих црквених књига.¹¹⁹ Највећи број радова које је у периоду између 1864. и 1888. године израдио карловачки сликар „господар“ Василије Аћимовић налази се данас у Горњој цркви.¹²⁰ Године 1888. извршено је претресање крова на цркви, а све површине зидова са спољашње стране су оправљене, па затим и окречене. Укупни трошкови ове оправке из-

носили су 300 форинти. Годину дана касније (1889) утрошена је сума од сто форинти за

¹¹⁹ Исто, 56—57; касније, године 1935, у цркви је затечено само тринаест књига (вид. Л. Мирковић, нав. дело, 313—334).

¹²⁰ Према једном закључку, радови поменутог карловачког „молера“ немају већу уметничку вредност (вид. П. Васић, Уметничка топографија Сремских Карловаца, 101).



Сл. 8. Део иконостаса Горње цркве у Сремским Карловцима који је 1765—69. год. радио познати сликар Димитрије Бачевић

Fig. 8. La partie de l'iconostase de l'église décorée entre 1765 et 1769 par Dimitrije Bačević, peintre bien connu de l'époque.

повезивање оштећених црквених књига и набавку неопходних црквених утвари.¹²¹

Из 1895. године је кратки опис црквене грађевине у којем се наводи да се њен унутрашњи простор састоји од припрате, централног дела (наоса) и олтарског простора. Са спољашње стране зидови цркве су омалтерисани и окречени. Унутрашње површине зидова у цркви украшене су зидним сликама, којих има шест на своду и четири на зидовима (по две на свакој страни). Остали делови унутрашњих зидова окречени су црвеном, плавом и зеленом

бојом, док су издвојени ступци над којима почива купола само марморирани. Детаљно се говори о „древном“ иконостасу, а две престоне иконе старије олтарске преграде само се помињу.¹²²

Подаци о цркви с краја XIX века изузетно су важни. Године 1897. црквена општина карловачке Горње цркве расписала је јавну лицитацију (дражбу) за оправке на црквеној грађевини „споља и изнутра“, као и оправке на зиду којим је црквена порта окружена. Обимни зидарски радови предвиђени су до износа од 618 форинти, а сви остали износили су још 150 форинти, тако да је укупна предрачунска сума била 768 форинти.¹²³ По свој прилици је у питању велика обнова са адаптацијом Горње цркве, с обзиром да је довршена 1903. године. Драгоцени подаци из ове године говоре да је патријарх Георгије Бранковић. „о свом трошку очистио, украсио и дао пристојан сјај“ карловачкој Ваведењској цркви. Том приликом под олтарским простором је сазидана костурница (крипта са предулазом) „за сахрањивање српских патријарха“, све површине зидова и сводова заједно са куполом су „обојадисане“, иконостас темељно очишћен и позлаћен, а сви „столови“ (столице за вернике) су премазани. Подне површине од старих мермерних плоча замењене су плочама од цемента. На јужном улазном отвору са унутрашње стране постављена су нова двокрилна стаклена врата, а испред њих са спољашње стране стара врата од храстовине, док је највећа интервенција у току свих адаптационих радова изведена на обимним зидовима цркве где су отворена четири нова велика прозора.¹²⁴

Из времена пре описаних радова, изведених између 1897—1903. године, потиче драгоцена стара фотографија на којој је Горња црква приказана са југоисточне стране. Црква је тада имала мањи број прозора, највероватније шест. На источној страни олтарског простора налазио се само један велики прозор. На зиду припрате са јужне стране такође само један отвор, док остале прозоре чине овални на јужној страни олтарског простора и три прозора на северној страни цркве. Низ полукружних arkada са лизенама, начињен између кордонског и поткровног венца, истоветан је са данашњим.

¹²¹В. Константиновић, Десет година у парохији..., 51.

¹²²Исто, 29—32.

¹²³Српски Сион (1897) год. VII, бр. 29, 479.

¹²⁴Освећење цркве и храмовна слава, Српски Сион (1903) год. XIII, бр. 22, 701; сасвим сигурно данашњи изглед карловачке Горње цркве углавном потиче из ових адаптационих радова изведених на прелазу из XIX у XX век.



0 10 20 30 40 m

Цртеж 15. Изглед надгробне плоче коју су постави-
 ли својим родитељима 1793. год. темишварски епи-
 скоп Петар и бачки епископ Јован

Dessin 15. Dalle funéraire, posée en 1793 par Petar,
 évêque de Témisoara, et Jovan, évêque de la Bačka,
 à la mémoire de leurs parents.

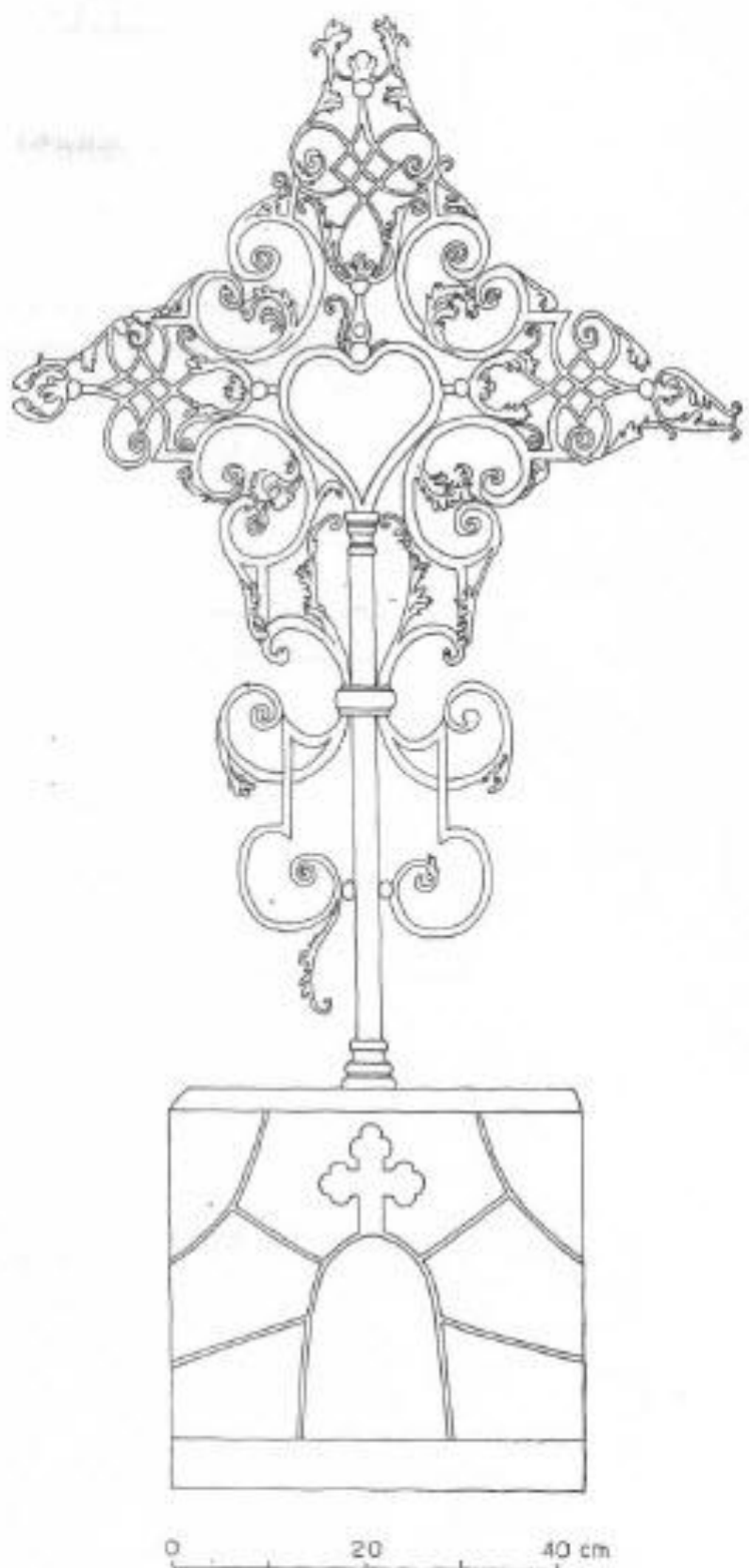


Сл. 9. Изглед надгробног споменика са металним крстом постављеног уз јужну страну олтарског простора

Fig. 9. Monument funéraire surmonté d'une croix métallique et érigé contre le côté sud du sanctuaire.

Цртеж 16. Изглед надгробног споменика са високим металним крстом који се налази на јужној страни, уз олтарски простор цркве

Dessin 16. Monument funéraire surmonté d'une haute croix métallique et érigé contre le côté sud du sanctuaire



Кровне површине над припратом, певничким просторима, олтарском апсидом и квадратним постолем нису измењене као ни лимене „капе“ над кубетом и звоником.¹²⁵ Очигледно, на олтарском простору је затворен централни, а отворена два бочна прозора, док су на подужним зидовима припрате такође начињена два нова прозорска отвора. Испод свих прозора на цркви изведене су нове декоративне окапнице са малим картушама у доњем делу. Испод зазиданог прозора на источној страни сазидан је дуги предулазни простор крипте под олтарском апсидом, док је на јужној страни изведен мањи предулаз испред старог отвора са двокрилним вратима. Оба истурена портала (источни и јужни) имају кровни покривач од лима и истоветно обрађене декоративне елементе.¹²⁶

Године 1907. у крипти Горње цркве, испод олтарског простора, сахрањен је патријарх Георг-

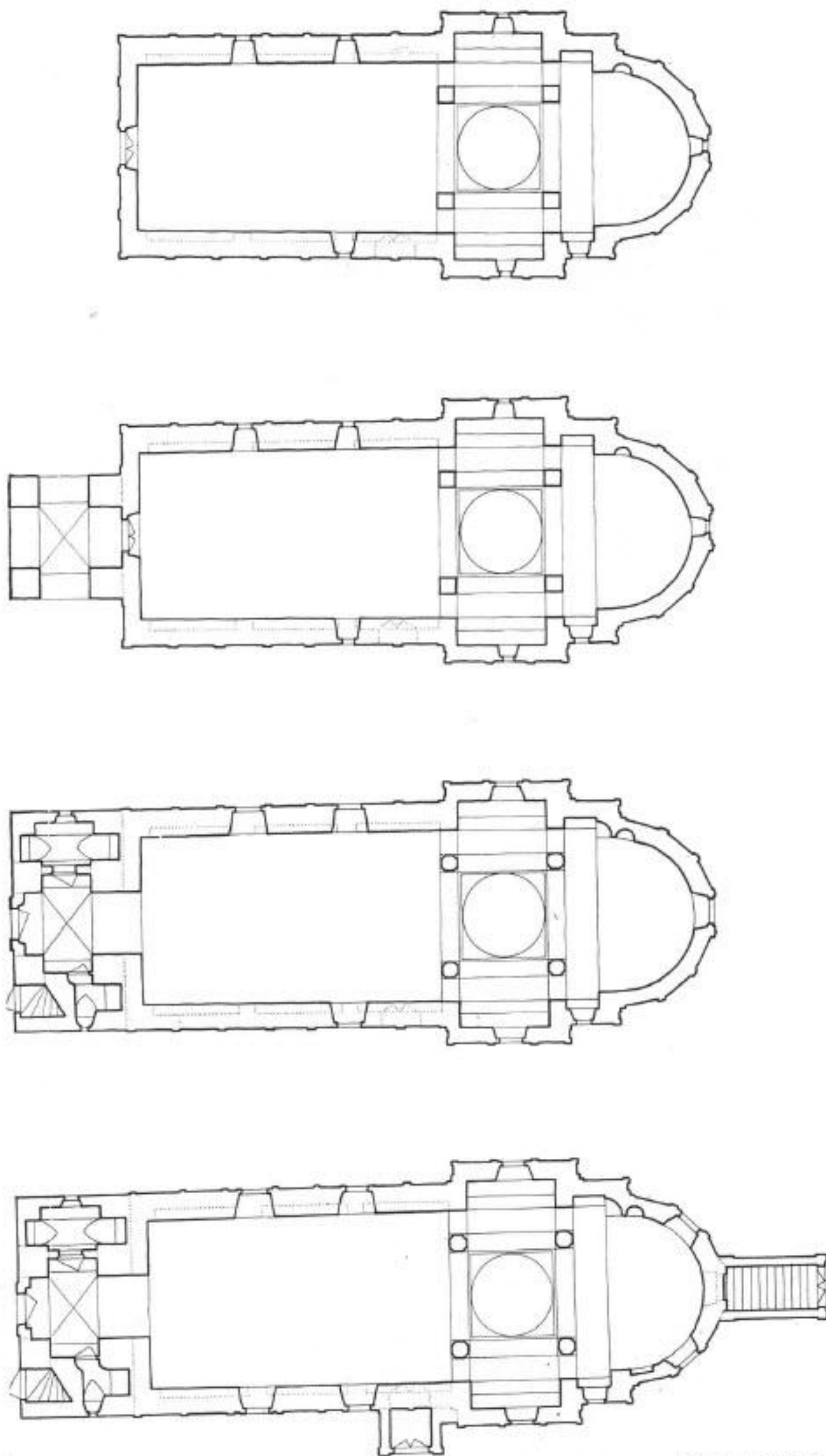
гије Бранковић.¹²⁷ На средини простране гробнице постављен је велики четвороугаони саркофаг од камена над којим је мермерна плоча са записом.¹²⁸

¹²⁵Описана фотографија се налази у збирци старих цртежа и фотографија Народног музеја У Сремским Карловцима.

¹²⁶Промене нису претрпели прозорски отвори и крстови на кубету и звонику, овални прозор на јужној страни олтарског простора и цифраници који се налазе у врху зиданог дела звоника.

¹²⁷Д. Руварац, *Српски патријарх Георгије Бранковић*, Српски Сион (1907) год. XVII, бр. 29, 461; такође З. Сечански, *Сремски Карловци кроз историју*, Уметничка топографија Сремских Карловаца, 54.

¹²⁸Текст записа је следећи: „Овде почива Георгије Бранковић, архиепископ карловачки, митрополит и патријарх српски, рођен 13. марта 1830. у Кулпину у Бачкој жупанији, умро у Карловцима 17. јула 1907. године“ [уп. Д. Руварац, *Сахрана блаженопокојног патријарха српског Георгија*, Српски Сион (1907) бр. 30, 471].



Цртеж 17. Упоредна табла основа Горње цркве у Сремским Карловцима: а) од времена настанка до почетка XVIII века, б) од 1718—31. до 1746. год., в) од 1746. до 1898. год. и г) од 1898. год. до данас.

Dessin 17. Tableau comparatif des tracés de l'église dédiée à la Présentation de la Vierge au temple: а) depuis la fondation de l'église jusqu'au début du XVIII^e siècle; б) de 1718/31 à 1746; в) de 1746 à 1898 et d) de 1898 jusqu'à nos jours.

Већ 1909. године предвиђена је поновна оправка карловачке Горње цркве. Расписана је нова јавна лицитација на којој су, по предрачуну начињеном том приликом, зидарски радови износили читавих 1440 круна, лимарски радови 796 круна, а столарски 216 круна, што значи да је укупна сума по предрачуну износила 2452 круне.¹²⁹ Највероватније, на цркви су пре свега изведени радови који су допунили оправке из претходне обнове. Томе у прилог говори чињеница да се помињу лимарски и столарски радови који у периоду између 1897. и 1903. године нису забележени.

Године 1913. у крипти карловачке Горње цркве сахрањен је патријарх Лукијан Богдановић.¹³⁰ Звона са звоника скинута су 1917. године, што је у вези са тадашњим ратним приликама.¹³¹ Између два светска рата (1927. године) објављена су значајна запажања о карловачкој Горњој цркви. Тада је по први пут уочено да је ова црквена грађевина подигнута под несумњивим утицајима традиционалне архитектуре, са куполом кружног пресека са унутрашње и осмоугаоног са спољашње стране, уобичајеним квадратним постолем, низом слепих arkada, седмостраном олтарском апсидом и прислоњеним стубићима на површинама фасада, названим овом приликом барокним пиластрима.¹³²

Први подаци о цркви из времена после другог светског рата потичу из 1952. године, када је велики (развијени) иконостас ове карловачке цркве стављен под заштиту државе.¹³³ Године 1977. изведен је попис свих сликарских дела у црквеним грађевинама Срема. У карловачкој Горњој цркви првенствено су побројане иконе на олтарској прегради и наглашено да, изузев оних на бочним дверима, све припадају познатом иконописцу Димитрију Бачевићу (1765). Од зидних слика Георгија Бакаловића из 1824. године сачувана је до данас само она која се налази на жртвенику. Поменути су такође и две велике иконе са старијег иконостаса из прве половине XVIII века, а затим пописани и сви остали сликарски радови у поседу ове цркве.¹³⁴

Најзад, 1978. године, објављени су изузетно важни и корисни подаци и закључци о карловачкој Горњој цркви. Поред кратког текста историјског карактера, дати су драгоцене архивски подаци о занатским радовима и мајсторима из велике обнове изведене 1746. године, препис текста са плоче на западној страни звоника, неопходни описи саме црквене грађевине, велике олтарске преграде и свих осталих икона и предмета примењене уметности, више успешних фотографија и на крају и користан кратки списак употребљене литературе.¹³⁵

По подацима насталим на основу архитектонских снимака, види се да је карловачка Горња црква већа једнобродна грађевина, са осмостраном куполом изведеном над традиционалним квадратним постолем и издвојеним ступцима и са призиданим звоником уз некадашњу слободну фасаду на западној страни. Унутрашњи простор цркве сачињавају пространа припрата, централни део (наос) са плитким правоугаоним певничким просторима и олтарски део цркве са апсидом полукружног облика. Обимни зидови цркве, дебљине од око једног метра, олакшани су у доњем делу припрате нишама у виду карактеристичних прислоњених лукова.¹³⁶ У горњој зони ових зидова (изнад кордонског венца) налази се укупно осам великих прозорских отвора са идентичним декоративним елементима, док девети, елипсоидни, прозор на јужној страни олтарског простора пресеца поменути кордонски венац. Призидани звоник квадратног пресека у основи има седам полукружно завршених прозора,

¹²⁹Српски митрополитски гласник, бр. 31 (Сремски Карловци 1909) 493.

¹³⁰Д. Петровић, *Историја сремске епархије*, Сремски Карловци 1970, 53; данас се у крипти карловачке Горње цркве налазе и даље само саркофази двојице поменутих митрополита.

¹³¹Том приликом звона су скинута и са осталих цркава у Сремским Карловцима (вид. З. Сечански, *нав. дело*, 56).

¹³²Аутор наводи да је црквено кубе мало и невешто изведено (вид. М. Кашанин и В. Петровић), *Српска уметност у Војводини, од доба деспота до уједињења* (Нови Сад 1927, 36). Поменути закључак настао је без сумње као последица повишења грбина и повећања кровног нагиба, услед чега су квадратно постолје и купола цркве умногоме заклоњени. На основу архитектонског снимка јасно се види да је купола Горње цркве пропорционално изведена у односу на величину црквене грађевине, што најбоље потврђује унутрашњи распон куполе (3,0 m), ширина (око 1,80 m) и висина (око 4,00 m) једне странице осмоугаоника.

¹³³М. Гуцу, *Попис заштићених споменика културе САП Војводине 1947—1973*, Грађа за проучавање споменика културе Војводине, књ. VI—VII, 273.

¹³⁴*Попис сликарских и вајарских дела у друштвеној и приватној својини на подручју Срема*, књ. III, Нови Сад 1977, 67.

¹³⁵П. Васић, *Уметничка топографија Сремских Карловаца*, 21, 31, 54, 55, 72, 79, 89, 98, 100 и 148—149.

¹³⁶У крајевима северно од Дунава и Саве зидове са прислоњеним луцима имају црква Светог Луке у Купинову (подигнута између 1453—56) и Николајевска црква у Иригу (1732—40). Такође, слична решења налазе се на читавом низу омањих једнобродних црквених грађевина насталих у XV—XVII веку на подручју старе Херцеговине [опш. вид. В. Ј. Ђурић (и В. Кораћ), *Цркве са прислоњеним луковима у старој Херцеговини и дубровачко градителство XV—XVI века*, Зборник Филозофског факултета VIII (Београд 1964) 561—596].

не рачунајући два уска отвора на бочним угаоним просторима. Црква има два улазна отвора: двокрилни на јужној страни и западни, на звонику, изведен уместо портала на некадашњој слободној западној фасади. Трећи улазни отвор који води у крипту под олтарским простором цркве налази се на источној страни.

У време призиђивања, звоник је у својој приземној зони имао отворене пролазе са три стране. Подизањем бочних угаоних простора звоника (највероватније у обнови из 1746), полукружни отвори су зазидани.

Фасадне површине Горње цркве имају богату декоративну обраду. Украсни елементи углавном се налазе у зони између једноставног кордонског и профилисаног поткровног венца.

У питању су плитке следе аркаде полукружног облика, уски стубићи (лизене) са једноставним стопама и капителима, окапнице и оквири око прозорских отвора и мањи истоветни аркадни низ на квадратном постољу. Мале аркаде на источној и западној страни тамбура не виде се у потпуности, пошто их данас највећим делом заклањају странице и грбина двоводног крова. Осмострана купола над квадратним постољем има уске високе прозоре у полукружним концентричним нишама, прислоњене стубиће на угловима страница, профилисани поткуполни венац и барокну капу с јабуком и крстом на врху. Све четири фасаде призиданог звоника украшене су једноставним угаоним пиластрима, профилисаним венцима у висини спратова и лименом капом са четвоространом отвореном лименом лантерном. Кровне површине над припратом, правоугаоним певницама, олтарским простором и бочним угаоним просторима имају покривач од црепа, док су купола, звоник и оба истурена улазна претпростора на јужној и источној страни покривени лимом.

На основу прикупљених текстуалних и ликовних података може се закључити да су изглед карловачке Горње цркве од њеног настанка до данашњих дана претрпели знатне измене. С обзиром на касније призидање делове црквене грађевине и многобројне допунске радове изведене тим поводом, на цркви се сразмерно једноставно могу уочити четири фазе њених изгледа, доградњи и адаптација.

У првој фази (од настанка до краја XVII века) црква је сасвим сигурно имала изглед традиционално замишљене и изведене једнобродне грађевине, с мањим бројем уских прозорских отвора, слободном фасадом на западној страни, знатно блажим нагибима двоводног крова покривеног шиндром и кубетом са пирамидалном капом, које је у том периоду имало несумњиво доминантну улогу.

У другој фази (од 1699. до 1718—31. године), цркви је са слободне западне стране призидан троспратни звоник квадратног пресека у основи, који је, с обзиром на висину, преузео доминантну улогу у односу на куполу. У то време, у приземном делу звоника налазила су се три отворена полукружна пролаза, што значи да је првобитни западни портал још постојао.

У трећој фази (од велике обнове из 1746. до великих адаптационих радова из 1895—1903. године) настале су по свој прилици највеће измене на црквеној грађевини. На првом месту, уз цркву и звоник призидани су на западној страни бочни угаони простори, док су полукружни пролази у приземном делу звоника затворени, а портал цркве пресељен на западну страну звоника. Нагиби кровних површина на цркви и квадратном постољу су повишени, а затим покривени црепом уместо шиндре. На обимним зидовима су отворени нови велики прозори, који боље осветљавају унутрашњост црквене грађевине. Над кубетом и звоником су изведене барокне капе опшивене лимом, које су, по свој прилици, свој првобитни облик сачувале и до данас. Највећи део поменутих измена, а вероватно и већина декоративних измена на фасадама, потиче из обнове изведене 1746. године и настале су несумњивом заслугом патријарха Арсенија IV Шакабенте. Такође, у овој фази су изведене и знатне измене у унутрашњости црквене грађевине. Слободни ступци испод куполе су засечени, а испод источног пара поменутих стубаца начињен је, уместо традиционалне ниске олтарске преграде, данашњи велики, богато изрезбарени иконостас.

Најзад, у четвртој фази измена (од велике обнове и адаптација из 1895—1903. године до данас), црква је углавном добила садашњи изглед. На зидовима припрате и олтарског простора цркве отворена су четири нова прозора, сазидана пространа гробница (крипта) испод олтарске апсиде, призидани претпростори испред улазних отвора на јужној и источној страни, и на кровним површинама квадратног постоља постављен кровни покривач од лима уместо црепа.

И поред тога што у овој прилици нису пронађени ктитори и градитељи данашње најстарије грађевине у Сремским Карловцима, прикупљени текстуалноликовни подаци, изложене фазе поступних промена и резултати реконструкције првобитног изгледа јасно говоре да је карловачка Горња (Ваведењска) црква (с краја XV или прве половине XVI века) настала под пресудним утицајима традиционалне архитектуре из крајева јужно од Дунава и Саве.

L'église de Sremski Karlovci dédiée à la Présentation de la Vierge au temple

VOJISLAV MATIĆ

La date à laquelle fut bâtie l'église de Sremski Karlovci, dédiée à la Présentation de la Vierge au Temple, n'a pas encore été établie avec précision. La mention indirecte la plus ancienne remonte à l'année 1559 et elle est insérée dans l'inscription forgée qu'on lit sur la couverture en métal du TétraEvangile destiné à figurer sur la sainte table du sanctuaire. Deux ans plus tard, en 1561, cette église fut mentionnée aux dernières pages d'un livre liturgique qui avait appartenu à celle-ci. Le cadastre turc, tenu entre 1766 et 1769, fournit des données relatives à trois églises de Sremski Karlovci, située chacune dans un des trois quartiers de la ville. Ces églises, dont l'une était certainement celle de la Présentation de la Vierge au temple, payaient à la caisse impériale des rançons d'un montant de 80 aspres. Des données utiles sur les églises de Karlovci sont offertes également par les nombreux récits de voyage datant de la seconde moitié du XVI^e siècle. MarcAntoine Pigafette (1567), Constantin Rym (1571), David Ungnad (1572), Solomon Schweiger (1577), Hans Lowenklaue (1584) et le baron Vraclav Vratislav (1591) soulignent que la ville de Sremski Karlovci était peuplée exclusivement d'habitants de religion chrétienne de rite grec et mentionnent le plus souvent deux églises grecques (serbes) et une église catholique.

Les documents du XVII^e siècle ne font pas mention de l'église de Sremski Karlovci, dédiée à la Présentation de la Vierge au temple. D'après les données les plus anciennes du XVIII^e siècle on peut conclure que l'église fut rénovée au lendemain de la Paix de Karlovci de 1699. Les collectes de livres liturgiques, enregistrées en 1707, 1709, 1711, 1712, et en 1713 confirment que, dans les premières décennies du XVIII^e siècle, la vie reprit avec force auprès de cette vieille église de Karlovci. Une donnée datant de 1731 permet d'en tirer des conclusions utiles. En effet, cette année-là, Boško Mihajlović, habitant de Karlovci, mourut et fut enterré «sous le clocher, devant la porte du narthex». Il est évident que le clocher baroque contenant une crypte fut ajouté à la façade ouest de l'église avant 1731.

En 1733, l'église de Sremski Karlovci, dédiée à la Présentation de la Vierge au temple, fit l'objet d'une description détaillée. On y lit que l'église était construite avec de la pierre et des briques, qu'elle était surmontée d'une coupole reposant sur les piliers de la nef et que, sur sa façade ouest, elle comportait un clocher, également en pierre et en briques. La description précisait, en outre, que l'église avait sept baies de fenêtres, une iconostase avec quatre grandes icônes dans la première rangée, près de 40 livres sacrés et une grande cour d'église avec trois portes.

Une restauration radicale de l'église de la Présentation de la Vierge au temple fut commencée dès 1742 pour être terminée définitivement en 1746/47,

grâce au patriarche Arsenije IV Šakabenta qui en fut le ktitor. À en juger par les factures dressées, les travaux effectués à cette occasion comprenaient la maçonnerie, la menuiserie, la taille de la pierre, la vitrerie et la serrurerie. L'ancienne iconostase, partiellement décrite en 1733, décora l'église jusque vers 1760—65. Celle qui la décore actuellement fut réalisée dans la période comprise entre 1765 et 1769 par le peintre Dimitrije Bačević. La description de l'église, faite en 1791 par le métropolite Stefan Stratimirović, revêt une importance particulière. Elle contient, outre les données habituelles, les dimensions de l'église, prises à l'intérieur de l'édifice.

Les travaux de décoration à l'intérieur de l'église furent exécutés en 1824 par le peintre Georgije Bakalović. À cette occasion l'iconostase fut dorée, la boiserie fut peinte et les voûtes furent couvertes de peintures. Le total des frais atteignit la somme de 1700 florins et les travaux en question furent achevés au cours de 1825. D'importants travaux de rénovation de l'extérieur de l'église furent entrepris en 1833. C'est alors que furent réparés le clocher, la coupole, la toiture, toutes les façades et le haut mur d'enceinte entourant la cour de l'église.

Dans une courte description de l'église de 1895 on lit que son intérieur était composé d'un narthex, d'une nef et d'une abside abritant le sanctuaire. Les murs extérieurs étaient crépis au mortier et blanchis à la chaux. Les superficies à l'intérieur de l'église étaient décorés de fresques dont six étaient exécutées sur la voûte et quatre sur les murs. Les autres parties des murs étaient badigeonnées de rouge, de bleu et de vert, tandis que les piliers portant la coupole étaient simplement marbrés.

En 1897 fut publié un appel d'offres pour l'exécution des travaux d'agrandissement et de rénovation de l'église. Le patriarche Georgije Branković fut désigné comme ktitor. À cette occasion «un ossuaire pour l'ensevelissement des patriarches serbes» fut construit audessous du sanctuaire, l'iconostase fut radicalement nettoyée et redorée, les nombreuses stalles furent repeintes et le carrelage fut repavé. Devant l'entrée sud fut construit un porche et, dans les vastes murs, furent pratiquées quatre nouvelles baies de fenêtres. L'aspect actuel de l'église de la Présentation de la Vierge au temple est précisément celui que ces importants travaux de restauration, achevés en 1903, lui avaient donné.

Les données d'ordre textuel et plastique qui ont été recueillies, ainsi que les résultats de la restauration effectuée confirment que l'église de Sremski Karlovci, dédiée à la Présentation de la Vierge au temple, fut bâtie sous l'influence incontestable de l'architecture traditionnelle, cultivée dans les régions qui s'étendent au sud de la Save et du Danube